

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет економіки та управління

(повне найменування інституту, факультету)

кафедра менеджменту

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

бакалавр

(ступінь вищої освіти)

на тему « Формування та розвиток людського капіталу територіальної
громади »

Виконав: студентка IV курсу, групи ФЕУ-511сп

Спеціальності 073 «Менеджмент»

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

«Менеджмент організацій та адміністрування»

ДЕЙКУН А.А.

(прізвище та ініціали)

Керівник КОРОЛЬКОВ В.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент БОЛДУЄВ М.В.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Факультет Економіки та управління

Кафедра «Менеджмент»

Ступінь вищої освіти «Бакалавр»

Спеціальність 073 «Менеджмент»

(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) «Менеджмент організацій та адміністрування»
(назва освітньої програми)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

менеджменту д.е.н, проф.

Тетяна ПУЛНА

« 03 » 06 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

ДЕЙКУН Анастасія Андріївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) «Формування та розвиток людського капіталу територіальної громади»

керівник проєкту (роботи) КОРОЛЬКОВ Владислав Васильович, к.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «20» березня 2024 №77

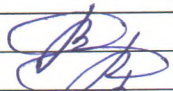
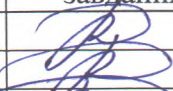
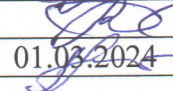
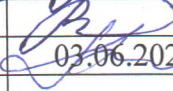
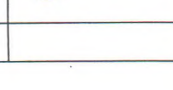
2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 03.06.2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) наукові праці українських та іноземних вчених з проблем визначення сутності людського капіталу та його оцінювання. Інформація про стан Матвіївської територіальної громади. Досвід розвинених країн Європейського союзу.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретичні основи визначення поняття людський капітал територіальної громади. 2. Територіальна громада та її можливості управління процесами формування та розвитку людського капіталу. 3. Шляхи реалізації можливостей територіальної громади для формування та розвитку людського капіталу в повоєнному відновленні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 13 рис., 16 табл., 116 джерел.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРІЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
I	Корольков В.В., професор кафедри «Менеджмент»		
II	Корольков В.В., професор кафедри «Менеджмент»		
III	Корольков В.В., професор кафедри «Менеджмент»		
Нормоконтроль	Шитікова Л.В., доцент кафедри «Менеджмент»	01.03.2024	03.06.2024

7. Дата видачі завдання « 01 » 04 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

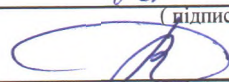
№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Срок виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Організаційне зібрання щодо термінів подання кваліфікаційної роботи та методики її виконання	01.03.2024	
2	Вибір теми	14.03.2024	
3	Затвердження переліку кваліфікаційних робіт на кафедрі	14.03.2024	
4	Огляд та опрацювання наукової та спеціальної літератури з теми	Постійно	
5	Наказ Ректора НУ «Запорізька політехніка» про затвердження тем магістерських робіт	20.03.2024	
6	Видача завдання до кваліфікаційної роботи	01.04.2024	
7	Розробка робочого плану кваліфікаційної роботи за узгодженням з науковим керівником	05.04.2024	
8	Написання 1 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	15.04.2024	
9	Написання 2 розділу та представлення його на кафедру в друкованому вигляді	01.05.2024	
10	Написання 3 розділу та представлення їх на кафедру в друкованому вигляді та чорнового варіанту роботи в цілому	14.05.2024	
11	Нормоконтроль	20.05.2024	
12	Попередній захист кваліфікаційної роботи	23.05.2024	
13	Подання роботи на кафедру в остаточному чистовому оформленні	03.06. 2024	
14	Захист кваліфікаційної роботи перед ЕК	18.06-25.06.2024	

Студент(ка)

(підпис)

Дейкун А.А.
(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Корольков В.В.
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: «Формування та розвиток людського капіталу територіальної громади»; 108 с., рисунки 13, таблиці 16, список джерел 116 найменувань.

Об'єктом дослідження – є процес управління формуванням та розвитком людського капіталу територіальної громади в Україні.

Предметом дослідження - є напрями й заходи з удосконалення системи забезпечення формування та розвитку людського капіталу територіальної громади.

Метою роботи є розроблення практичних рекомендацій щодо побудови моделі управління формуванням та розвитком людського капіталу територіальної громади.

Методи дослідження: описовий метод, порівняльний метод, аналіз, синтез, систематизація, узагальнення і групування.

Результати і їх новизна. Новизна одержаних результатів полягає у розвитку механізмів управління формуванням та розвитком людського капіталу територіальної громади в умовах повоєнного стану.

Основні положення роботи. Розглянуто теоретичні аспекти визначення сутності поняття людський капітал територіальної громади. Визначено особливості формування і розвитку людського капіталу територіальної громади. Запропоновано шляхи реалізації можливостей територіальної громади для формування та розвитку людського капіталу в повоєнному відновленні.

Значущість роботи і висновки. Запропоновані шляхи реалізації можливостей територіальної громади дозволяють підвищити потенціал людського капіталу територіальної громади.

Ключові слова: ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, ПОТЕНЦІАЛ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ, ПОВОЄННИЙ СТАН.

ANNOTATION

Qualification work " Formation and development of human capital of the territorial community "; 108 P., Figures 13, Tables 16, list of sources of 116 titles.

The object of the research - is the processes of managing the formation and development of human capital of the territorial community in Ukraine.

The subject of the research is directions and measures for improving the system of ensuring the formation and development of the human capital of the territorial community.

The purpose of the work is to develop practical recommendations for building of a management model for the formation and development of the territorial community human capital.

The research methods: descriptive method, comparative method, analysis, synthesis, systematization, generalization and grouping.

Results and their novelty The novelty of the obtained results lies in the development of management mechanisms for the formation and development of the human capital of the territorial community in the conditions of the post-war state.

Main points of the work. The theoretical aspects of defining the essence of the concept of human capital of a territorial community are considered. The peculiarities of the formation and development of the human capital of the territorial community are determined. Ways of realizing the possibilities of the territorial community for the formation and development of human capital in the post-war reconstruction are proposed.

Significance of work and conclusions. The proposed ways of realizing the possibilities of the territorial community make it possible to increase the potential of the human capital of the territorial community.

Keywords: HUMAN CAPITAL, TERRITORIAL COMMUNITY, HUMAN CAPITAL POTENTIAL, POST-WAR CONDITION.

ЗМІСТ

Завдання на бакалаврську роботу

Реферат

Annotation

Вступ.....	8
Розділ 1 Теоретичні основи визначення поняття людський капітал територіальної громади.....	12
1.1 Історичне формування та дефініції визначення поняття людський капітал.....	12
1.2 Територіальна громада як нова форма регіонального управління розвитком.....	23
1.3 Формалізація джерел інвестування в розвиток людського капіталу територіальної громади.....	30
Висновки до розділу 1.....	45
Розділ 2 Територіальна громада та її можливості управління процесами формування та розвитку людського капіталу.....	47
2.1 Соціально-економічний аналіз розвитку Матвіївської сільської територіальної громади та її організаційний устрій і можливості...	47
2.2 Оцінювання стану формування та розвитку людського капіталу територіальної громади	57
2.3 Особливості формування та розвитку людського капіталу територіальної громади.....	64
Висновки до розділу 2.....	74
Розділ 3 Шляхи реалізації можливостей територіальної громади для формування та розвитку людського капіталу в повоєнному відновленні	76
3.1 Вплив війни на зміни стану людського капіталу територіальної громади та його можливий повоєнний стан.....	76

3.2	Модель управління формуванням, розвитком та відновленням людського капіталу у повоєнний період.....	82
	Висновки до розділу 3.....	89
	Висновки.....	91
	Список використаних джерел.....	95

ВСТУП

Актуальність теми. Завдання формування і розвитку людського капіталу є першочерговим для будь-якої територіальної громади, тому що людський капітал є основним стратегічним ресурсом. Важливість людського капіталу суттєво збільшилась після початку збройної агресії російської федерації. Саме тому тема дослідження: “Формування та розвиток людського капіталу територіальної громади” – набуває особливої актуальності.

Погляди на поняття “людський капітал” історично змінювались з поступовим формуванням теорії людського капіталу, яка розглядає процес накопичення людського капіталу через інвестиції.

Не зважаючи на те що багато науковців звертали увагу на різні аспекти людського розвитку, автором теорії людського капіталу вважають професор економіки і соціології Чиказького університету Гарі-Стенлі Беккера — лауреата Нобелівської премії з економіки (1992 р.), який провів мікроекономічний аналіз інвестицій у людський капітал. За підсумками аналізу у 1962 році було видано статтю «Освіта як джерело формування капіталу», а у 1964 році видано відомий фундаментальний твір «Людський капітал: теоретичні й емпіричні дослідження» [102]. За методологічну основу було прийнято економічний підхід до характеристики людської поведінки А. Сміта.

Теорія Беккера створена на основі досліджень його попередників. Тому засновниками теорії людського капіталу можна вважати таких вчених, як Дж. Мінцер, Т. Шульц, С. Кузнець, Г. Беккер, М. Фрідмен, Ш. Розен, Л. Туроу, Г. Боуен. Майже всі вони набули статусу Нобелівського лауреату, що підтверджує світову увагу до визначення і розвитку людського капіталу.

Серед зарубіжних вчених, які розглядали роль людського капіталу у формуванні стійкої та зростаючої економіки, також можна виділити таких як

Д. Белл, Х. Боуеном, Л. Едвісон, М. Кастельс, Дж. Кендрик, Дж. Коулмен, Е. Лезер, Р. Лейард, Ф. Махлуп, М. Мелоун, Дж. Псахаропулос, Й. Порет, І. Росс, Т. Стюарт, Ф. Уелч, Б. Чизуїк та ін.

Поглиблення концепцій людського капіталу та людського розвитку знайшло відображення в працях багатьох вітчизняних науковців, таких як В. Близнюк, Д. Богиня, О. Бородіна, С. Вересюк, С. Вовканич, А. Гайдучський, Н. Голікова, О. Головінова О. Грішнова, М. Долішній, Г. Задорожній, О. Іляш, І. Каленюк, С. Климка, А. Колота, Е. Лібанова, В. Мандибур, М. Семикіна, Л. Семів, О. Стефанидина, А. Чухно та ін.

Науковці В. Мамаєва та О. Балацький аналізуючи стан людського розвитку країни, використовують Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), розрахований за методологією ООН. Проблеми якості та рівня життя населення регіону розглядаються вченими О. Грішнвою, Е. Лібановою, О. Макаровою через призму національної методики побудови індексів регіонального людського розвитку.

За підсумками дослідження думок науковців можна дійти до висновку що поняття людський капітал, людський потенціал і трудові ресурси тісно пов'язані між собою і є різними характеристиками населення регіону або трудового колективу суб'єкту господарювання.

Все це є підґрунтям проведення дослідження за визначеною темою.

Мета та завдання дослідження - розроблення практичних рекомендацій щодо побудови моделі управління формуванням та розвитком людського капіталу територіальної громади.

Об'єктом дослідження є процес управління формуванням та розвитком людського капіталу територіальної громади в Україні.

Предметом дослідження є напрями й заходи з удосконалення системи забезпечення формування та розвитку людського капіталу територіальної громади.

Для досягнення визначеної мети треба виконувати наступні завдання:

- провести дослідження формування та дефініцій визначення поняття людський капітал територіальної громади;
- проаналізувати процес децентралізації і створення територіальних громад як нової форми регіонального управління розвитком;
- провести формалізацію джерел інвестування в розвиток людського капіталу територіальної громади та можливостей їх впливу;
- провести аналіз соціально-економічного розвитку Матвіївської сільської територіальної громади з визначенням її організаційного устрою і можливостей;
- провести оцінювання стану формування та розвитку людського капіталу територіальної громади;
- розглянути особливості формування та розвитку людського капіталу територіальної громади;
- проаналізувати вплив війни на зміни стану людського капіталу територіальної громади та його можливий повоєнний стан;
- побудувати модель державної регіональної політики з визначенням завдань та механізмів реалізації можливостей територіальних громад для управління формуванням, розвитком і відновленням людського капіталу у повоєнний період.

Методи дослідження. Основні наукові результати бакалаврської роботи було отримано на основі використання таких методів, як: описовий метод, порівняльний метод, аналіз, синтез, систематизація, узагальнення і групування. системний метод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

проведено аналіз і систематизацію груп міграції населення під впливом війни, що дозволило провести їх класифікацію і визначити умови переміщення людського капіталу;

проведено систематизацію процесів впливу наслідків війни на формування і розвиток людського капіталу, а також поновлення людського

капіталу повоєнного стану;

розроблено схему державної політики формування і розвитку людського капіталу територіальних громад, що дозволило визначити завдання, очікувані результати і механізми їх досягнення;

проведено систематизацію джерел інвестування в формування і розвиток людського капіталу, що дозволило визначити необхідність пошуку додаткових джерел через грантові програми.

Практична цінність: розроблені та науково обґрунтовані в дипломній роботі бакалавра теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути застосовані в практичній діяльності органів місцевого самоврядування територіальних громад для формування і розвитку людського капіталу.

Апробація результатів магістерської роботи. Участь в роботі II Міжнародної конференції «Відновлення України та її регіонів в контексті глобальних трендів: адміністрування та забезпечення». За результатами проведеного дослідження опубліковано тези доповіді «Формування та розвиток людського капіталу територіальної громади» [39].

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури. Повний обсяг роботи – 108 сторінок, включаючи 16 таблиць, 13 рисунків. Список використаних джерел (116 найменувань) .

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

1.1 Історичне формування та дефініції визначення поняття людський капітал

Поняття людський капітал має багато аспектів, але завжди пов'язано з людиною. Важливість цього поняття для розвитку суспільства підтверджується формуванням відповідної теорії людського капіталу, яку було розроблено американським економістом Г. Беккером. У межах даної теорії виділяють такі особливості людського капіталу, як:

- інвестиції в людський капітал що забезпечують його власнику в майбутньому отримання більш високого доходу;
- формування людського капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства значних витрат;
- вкладення в людський капітал дають досить значні за обсягом, тривалі за часом та інтегральні за характером економічні, соціальні ефекти та інше.

Можна визначити, що результати економічного зростання безпосередньо залежать від якості людського капіталу.

Саме тому відповідно Програми розвитку ООН запропоновано обчислення інтегрального індексу людського розвитку (ІЛР), який публікується в глобальних доповідях. Основними складовими ІЛР є тривалість життя, рівень освіти та ВВП в розрахунку на душу населення. Питома вага цих складових в ІЛР майже однакова, але враховуючи формування у світі економіки знань та вплив освіти на темпи економічного зростання і

збільшення тривалості життя, спостерігається тенденція зростання частки фактору освіти в складі ІЛР.

Історично зміни поглядів на поняття людського капіталу безпосередньо пов'язані з підвищення ролі людини в економічному розвитку будь-якої країни. Навіть огляд існуючих рівнів ВВП країн визначає що з одного боку він безпосередньо залежність від чисельності населення країни, а з іншого – від продуктивності праці, яка в свою чергу залежить від рівня людського капіталу.

Для західної економічної науки XIX – початку XX століття характерними є спроби вчених трактувати людину або її знання і здібності до праці як капітал. «У цей час виділились два основні підходи до визначення зв'язку людини, її знань і здібностей з капіталом» (рис.1.1) [16, с. 178]

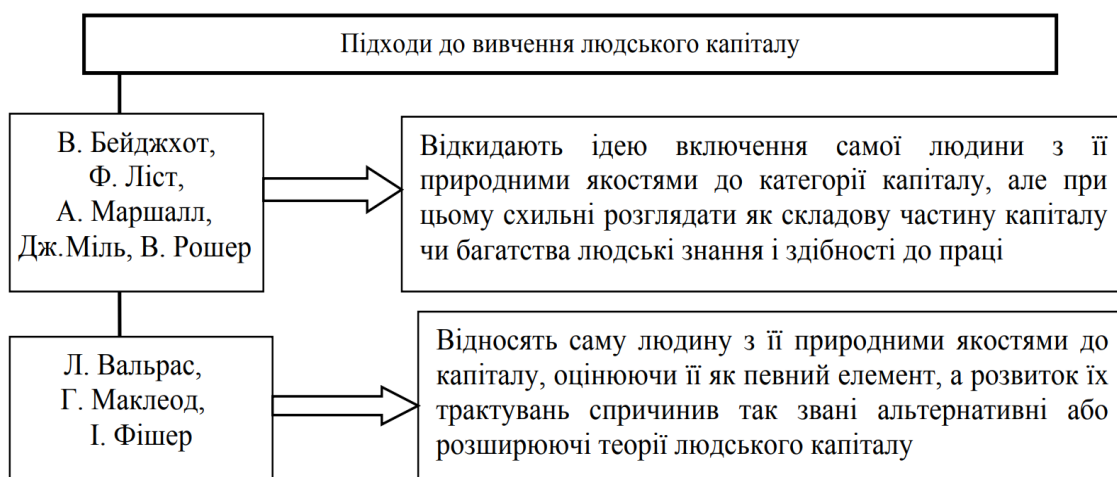

Рис. 1.1 Підходи вчених-економістів до вивчення сутності людського капіталу [16, с. 178]

Історія досліджень поняття людського капіталу визначає, що Л. Вальрас, Г. Маклеод, І. Фішер розглядали людину з її природними якостями як складову капіталу. На відміну від цього В. Бейджхот, Ф. Ліст, А. Маршалл, Дж. Міль, В. Рошер відкидали ідею включення самої людини до категорії капіталу.

Підвалини розвитку поняття інвестицій в людський капітал були визначені ще в роботах класиків економічної теорії, якими є М. Блауг, К. Маркс, Дж. Міль, Д. Рікардо, В. Петті, А. Сміт.

Початок розвитку поняття відбувся ще у 1958 році, коли американський економіст Дж. Мінцер написав статтю «інвестиції у людський капітал та персональний розподіл доходу». Треба підкреслити значний його внесок в початок формування поняття.

Це поняття з часом набувало нових рис, що сприяло початку розвитку теорії людського капіталу. Перше теоретичне та повне визначення терміну «людський капітал» з'явилося у статті «Капіталовкладення в людський капітал» американського економіста — представника Чиказької школи, лауреата Нобелівської премії з економіки Теодора-Вільяма Шульца у 1961 році [113].

В своїх дослідженнях Т. Шульц «зводить людський капітал до розвитку знань і здібностей, які людям надають шкільна освіта, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я і зростаючий запас економічної інформації» [113].

Пізніше підсумкам аналізу людського капіталу було присвячено його книгу «Капіталовкладення в людський капітал: роль освіти і наукових досліджень», яку видано у 1971 році. В цій книзі людський капітал, який є фактором добробуту, він визначив як набуті людиною цінні якості, які можуть бути посилені відповідними вкладеннями та розвиваються за допомогою певних видів діяльності, що мають атрибути інвестицій. До таких видів діяльності Т. Шульц відносив освіту, у тому числі професійну, навчання на робочому місці, охорону здоров'я. За поглядами Т. Шульца саме інвестиції у людський капітал, насамперед в освіту, є факторами подолання бідності та економічного зростання для країн, які розвиваються. [114].

Саймон Кузнець, лауреат Нобелівської премії (1971 р.), розглядав накопичений національний людський капітал як найважливіший фактор економічного розвитку. С. Кузнець вказував на зв'язок рівня накопичення

людського капіталу країни із її технологічним розвитком, формуванням нових технологічних укладів.

У 1962 році професор економіки і соціології Чиказького університету Гарі-Стенлі Беккер — лауреат Нобелівської премії з економіки (1992 р.) провів мікроекономічний аналіз інвестицій у людський капітал. За підсумками аналізу у 1962 році було видано статтю «Освіта як джерело формування капіталу», а у 1964 році видано відомий фундаментальний твір «Людський капітал: теоретичні й емпіричні дослідження» [102]. За методологічну основу було прийнято економічний підхід до характеристики людської поведінки А. Сміта.

В своїх наукових працях Г. Беккер визначав що запас знань, навичок і здібностей, який є у кожної людини, може використовуватися нею або для одержання власних доходів, або в інших відносинах.

Ці запаси змінюються завдяки інвестиціям в освіту, накопичення професійного досвіду, кваліфікацію, знання, охорону здоров'я, географічну мобільність, пошук інформації та інші цінності людини і можуть бути компенсовані зростаючим потоком доходів у майбутньому. Зараз теорія інвестицій у людський капітал Г. Беккера набула значення теоретичного методу наукового дослідження закономірностей розвитку економіки не тільки на мікро-, а й на макроекономічному рівні. Як підкреслив Г. Беккер у своїй Нобелівській лекції (1992 р.): «через деякий час стало зрозуміло, що аналіз людського капіталу допомагає зрозуміти багато закономірностей на ринку праці і в економіці в цілому. Виявилось можливим розробити більш загальну теорію людського капіталу, яка поряд з індивідами включала б фірми і яка дозволяла б робити макроекономічні висновки» [67]. Зазначена теорія є методологічною основою досліджень також у галузях економіки та організації праці, теорії організацій (фірми), теорії контрактів, менеджменту, права та ін.

Також складовою теорії людського капіталу слід вважати концепцію перманентного доходу, яку запропонував Мілтон Фрідмен, Нобелівський

лауреат (1976 р.), згідно з якою людський капітал є активом (складовою майна людини, як і гроші, облігації, акції, предмети споживання довгострокового використання), який забезпечує отримання доходу [67]. Представник неоінституціонального напрямку економічної думки Ш. Розен доповнив теорію людського капіталу аналізом головних компонентів інвестицій у фірмово-специфічний людський капітал, серед яких витрати пристосування робітників до фірми і формування робітничих бригад [67].

Пізніше Г. Беккер відмічав: «Емпіричні дослідження інвестицій у людський капітал отримали потужний імпульс завдяки класичній роботі Дж. Мінцера. Він доповнив просте рівняння регресії між заробітками і рівнем освіти, ввівши в нього наближену, але дуже корисну змінну, що вимірює тривалість підготовки на робочому місці і обсяг накопиченого досвіду — число років після завершення навчання ... і дійсно, регресивні рівняння заробітків стали, мабуть, найбільш поширеною формою емпіричного аналізу в мікроекономіці» [67].

Американський економіст Л. Туроу в роботі «Майбутнє капіталізму: як сьогоденні економічні сили формують завтрашній світ» (1996 р.) визначав людський капітал, який він трактував як кваліфікацію, освіту і знання, домінуючим фактором виробництва [67, с. 105]. У трактуванні Л. Туроу людський капітал являє собою «продуктивні здібності, обдарування і знання» [115].

Найчастіше під людським капіталом розуміють сукупність усіх продуктивних рис працівника. У визначенні Г. Боуена людський капітал «складається з набутих знань, навичок, мотивацій й енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися протягом певного часу з метою виробництва товарів та послуг» [103].

Еволюцію розвитку наукових поглядів на роль людини в соціально-економічних процесах наведено в табл. 1.1 [87, с.187].

Таблиця 1.1

Еволюція наукових поглядів на роль людини в соціально-економічних процесах [87, с.187]

Концепція	Категорія	Визначення категорії	Хронологія активного використання	Трактування ролі людини у соціально-економічних процесах
Інструментальний (економічний) підхід				
Робочі сили	Робоча сила	Здатність людини до праці	з XIX ст. по даний час	Людина як носій здібностей і рис, які можуть бути використані в процесі праці
	Трудові ресурси	Сукупність носіїв робочої сили (фактор виробництва)	20-ті роки XX ст. по даний час	Людина як пасивний об'єкт зовнішнього управління, облікова одиниця працездатного населення
Трудового потенціалу	Трудовий потенціал	Сукупність можливостей населення до праці	70-80 рр. XX ст. по даний час	Людина – головна рушійна сила суспільного виробництва, що характеризується кількісними і якісними характеристиками працездатного населення
	Економічно активне населення	Населення у віці 15–70 років, що пропонує свою працю на ринку праці (зайняті та безробітні)	початок 90-х рр. XX ст. по даний час	Людина як суб'єкт, який характеризується своїми потребами й інтересами на ринку праці
Людського капіталу	Людський капітал	Запас знань, здібностей і мотивацій	Кінець 70-х рр. – початок 90-х рр. XX ст. по даний Час	Людина як об'єкт найефективніших інвестицій і суб'єкт, який перетворює їх на продуктивні здібності з метою подальшої реалізації у виробництві
Людських ресурсів	Людські ресурси	Сукупність потенціалів людини	Кінець 70-х рр. XX ст. по даний час	Людина – головна рушійна сила НТП, виробничого зростання

Отже, засновниками теорії людського капіталу можна вважати таких вчених, як Дж. Мінцер, Т. Шульц, С. Кузнець, Г. Беккер, М. Фрідмен, Ш. Розен, Л. Туроу, Г. Боуен. Майже всі вони набули статусу Нобелівського лауреату, що підтверджує світову увагу до визначення і розвитку людського капіталу.

Серед зарубіжних вчених, які розглядали роль людського капіталу у формуванні стійкої та зростаючої економіки, також можна виділити таких як

Д. Белл, Х. Боуеном, Л. Едвісон, М. Кастельс, Дж. Кендрик, Дж. Коулмен, Е. Лезер, Р. Лейард, Ф. Махлуп, М. Мелоун, Дж. Псахаропулос, Й. Порет, І. Росс, Т. Стюарт, Ф. Уелч, Б. Чизуїк та ін.

Поглиблення концепцій людського капіталу та людського розвитку знайшло відображення в працях багатьох вітчизняних науковців, таких як В. Близнюк, Д. Богиня, О. Бородіна, С. Вересюк, С. Вовканич, А. Гайдучський, Н. Голікова, О. Головінова, О. Грішнова, М. Долішній, Г. Задорожній, О. Іляш, І. Каленюк, С. Климка, А. Колота, Е. Лібанова, В. Мандибур, М. Семикіна, Л. Семів, О. Стефанидина, А. Чухно та ін.

Науковці В. Мамаєва та О. Балацький аналізуючи стан людського розвитку країни, використовують Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), розрахований за методологією ООН. Проблеми якості та рівня життя населення регіону розглядаються вченими О. Грішнвою, Е. Лібановою, О. Макаровою через призму національної методики побудови індексів регіонального людського розвитку.

За підсумками дослідження думок науковців можна дійти до висновку що поняття людський капітал, людський потенціал і трудові ресурси тісно пов'язані між собою і є різними характеристиками населення регіону або трудового колективу суб'єкту господарювання. Багато хто з науковців ототожнює поняття людський потенціал і людський капітал. Навіть можна спостерігати дефініції цих понять у наукових публікаціях. Можна узагальнити найбільш розповсюджені визначення поняття “людський капітал» серед відомих вчених. Результат узагальнення наведено в табл. 1.2.

Розвиток поняття людського капіталу не може здійснюватися окремо. Концепція теорії людського капіталу межує з іншими концепціями, що пов'язані з різними аспектами людського розвитку, продуктами діяльності людини та діяльністю самої людини.

Всі ці концепції мають розглядатися разом одночасно, тому що визначається суттєвий їх взаємний вплив і створюються єдине концептуальне

середовище. Це концептуальне середовище людського розвитку потребує додаткового дослідження.

Таблиця 1.2

Визначення поняття людський капітал у працях відомих вчених

Джерело	Визначення
Г. Беккер, 1964 «Людський капітал»	«Людський капітал – це капітал, який формується шляхом інвестицій в людину (витрат на освіту, підготовку на виробництві, охорону здоров'я та інші складові, що примножують параметри людського фактора) »
Т. Шульц, 1961	«Людський капітал – сукупність знань, здібностей та кваліфікації, що забезпечують провідну функцію засобів виробництва та предметів тривалого користування»
Х. Боуен, 1977	«Людський капітал складається із набутих знань, навичок, мотивацій та енергії, якими наділені людські істоти і які можуть бути використані протягом певного періоду часу для виробництва товарів та послуг»
О. Тоффлер, 1991	«Людський капітал – це символічний капітал, який, на відміну від традиційних форм капіталу, є невичерпним і одночасно доступним необмеженій кількості користувачів без будь-яких обмежень»

*Примітка. Складено автором

У цьому напрямку доцільним є розгляд концептуального середовища людського розвитку, який наведено у дослідженні А. Карпенко. Він пов'язує концепцію розвитку людського потенціалу з концепціями соціального й інтелектуального капіталів, сталого розвитку, економіки знань, поведінкової економіки, нової економіки [31, с.15] (рис.1.2).

«Визначаючи складність структури людського потенціалу та складність його вимірювання А. Карпенко враховує різні рівні його формування» (рис.1.3) [31, с.30].

Відповідно цього людський капітал, як реалізація людського потенціалу, також розкладається по цим рівням.

За поглядами І. Фішера людський капітал може розглядатись, як різновид капіталу у виробничій функції. В своїх публікаціях він узагальнив поняття капіталу і розумів під цим поняттям все те, що протягом певного часу

спроможне приносити дохід. «Базуючись на теорії корисності, він вводив людину до складу капіталу нарівні з іншими матеріальними об'єктами» [104].

Рис. 1.2 Концептуальне середовище формування та розвитку концепції людського потенціалу [31]

«Теорія І. Фішера стала теоретичною основою розвитку альтернативних концепцій людського капіталу, згідно з якими до цього поняття відносять не лише знання та вміння людей, а й здатність до праці, психологічні особливості, суспільні і культурні якості людини. Подальші теоретичні розробки розглядали людський капітал як фактор відмінностей у заробітках, рівнях продуктивності праці. На пострадянському просторі концепція людського капіталу має важливе значення для вивчення комплексу питань ефективного функціонування ринку праці».[31]

Рис. 1.3 Візуалізація архітектури багаторівневої структури людського потенціалу [31, с.30]

Українські вчені В.Куценко та Г.Євтушенко визначають людський капітал як «сукупність знань, здібностей і кваліфікації, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати власний дохід у вигляді частини заробітної плати та дохід підприємства» [47, с.137].

«Найширшу характеристику людського капіталу представлено в роботах Д. Богині, О. Грішнєвої [6], С. Дятлова, які розглядають людський капітал через якісні характеристики працівника, що ефективно використовуються з метою зростання продуктивності праці та відповідно впливають на зростання доходів власника» [47, с.137].

Отже, за підсумками огляду можна дійти до висновку, що до визначення людського капіталу існує досить багато підходів. Загалом, людський капітал – це соціально-економічна категорія, похідна від категорій «робоча сила», «трудова ресурси», «трудова потенція», «людський фактор», у загальному вигляді його можна розглядати як економічну категорію, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих у наслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їх власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу в цілому.

«При цьому слід розуміти, що людський капітал, це не просто люди, які проживають на конкретній території, і, навіть, не сума їх знань, навичок, здібностей, мотивацій та здоров'я, а використання всієї вище названої сукупності складових для одержання відповідних корисних результатів для людини, громади, суспільства, що сприяє зростанню доходів власника такого капіталу» [47, с.130].

Відповідно до сучасних умов управління територіальним розвитком та змін, що відбуваються в цій сфері, саме наявність відповідних знань та здатність територіальної громади до ефективного формування та використання людського потенціалу може стати однією з основних конкурентних переваг окремих територіальних громад та рушієм поступального їх розвитку [95].

За своєю природою людські ресурси та людський капітал поняття не тотожні. Людські ресурси потенційно можуть стати капіталом у тому випадку, коли знання, уміння, навички спроможності втілені в людині, будуть приносити

реальний дохід та створювати багатство, тобто, якщо людина має можливість реалізувати себе у суспільному виробництві шляхом власноруч організованої діяльності. Для перетворення людських ресурсів в людський капітал необхідні певні умови, що забезпечити б реалізацію людського потенціалу в результатах діяльності, що мають товарну форму.

1.2 Територіальна громада як нова форма регіонального управління розвитком

Територіальні громади, як фінансово-спроможні територіальні угруповання з'явилися в ході проведення реформи децентралізації. Ідея децентралізації виникла ще на початку сторіччя. На цей час багато країн вже пройшли цю стадію і за їх досвідом таке оновлення державного устрою надає нові можливості більш оперативно вирішувати питання розвитку регіону.

В Україні орієнтацію державної політики в напрямку децентралізації можна віднести на початок 2007 року, коли було започатковано Швейцарсько-український проєкт “Підтримка децентралізації в Україні” DESPRO. Це проєкт міжнародної технічної допомоги, який направлений на реформування місцевого самоврядування. Цей проєкт працює і досі, але на зовсім іншому рівні. Фінансування проєкту здійснюється “Швейцарською Конфедерацією через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва (ШБС/SDC) та впроваджується Швейцарським Центром ресурсів та консультацій з питань розвитку (Skat)” [96].

“За підтримкою цього проєкту було розроблено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яку було схвалено постановою КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р.”[96] В концепції було визначено, що “В Україні утворено близько 12 тис. територіальних громад, у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш як 3 тис. осіб, з них у 4809 громадах - менш як 1 тис. осіб, а у

1129 громадах - менш як 500 осіб, у більшості з них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження”[96]. Для усунення цього негативного явища необхідним є укрупнення територіальних одиниць. Для цього було розроблено механізм об’єднання територіальних громад, який став додатковою частиною реформи децентралізації. Таке рішення дозволило формувати спроможні об’єднані територіальні громади, які мають можливість створення бюджету, достатнього для забезпечення життєдіяльності громади. Метою Концепції було “визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад” [96]. “Після схвалення концепції децентралізації було підготовлено і прийнято ряд законів України, які почали формувати інституційні засади створення ОТГ, умови їх організації і функціонування. Основні Закони України щодо проведення реформи децентралізації містяться" у табл. 1.3 [44].

Таблиця 1.3

Закони України щодо проведення децентралізації

Закони України	Дата прийняття
Про співробітництво територіальних громад.	17.06.2014 № 1508-VII
Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин	28.12.2014 року № 79-VIII
Про засади державної регіональної політики	05.02.2015 № 156-VIII
Про добровільне об’єднання територіальних громад	05.02.2015 № 157-VIII
Про публічні закупівлі	25.12.2015р. № 922-VIII.
Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад	16.04.2020 № 562-IX

Якщо з 2007 року по 2014 рік проходили тільки обговорення процесів децентралізації, то починаючи з 2014 року реформа почала реалізовуватись.

На першому етапі впровадження реформи децентралізації було підготовлено інституційне підґрунтя шляхом прийняття відповідних законів. Цими законами визначались умови формування територіальних громад, основні засади здійснення регіонального управління, а також умови формування місцевих бюджетів і умови їх використання на потреби громади.

Під час другого етапу проводилось формування громад і їх реєстрація, як основних суб'єктів регіонального розвитку. Це практично привело до початку змін територіального устрою. Саме на цьому етапі було виявлено наявність громад з малою чисельністю населення, які не були спроможні ані сформувати власний бюджет, ані сформувати дієве місцеве самоврядування. Це було поштовхом для підготовки умов для об'єднання таких територіальних громад, або їх приєднання к іншим, більш потужним територіальним громадам.

Відповідно інституціональної системі України місцеві бюджети є складовою частиною бюджетної системи України (рис.1.4) [62, с.9].

За встановленими законодавчими нормами формування місцевих бюджетів поєднується в єдину Бюджетну систему України і місцеві бюджети є складовими бюджетної системи. Бюджетні процеси, які забезпечують функціонування бюджетної системи, регламентуються бюджетним законодавством. Наповнення бюджету забезпечується надходженнями від здійснення господарської діяльності всіма суб'єктами національної економіки. Головними розпорядниками бюджетних коштів є бюджетні установи в особі їх керівників.

Основу бюджетного законодавства складають наступні законодавчі та нормативно-правові акти, які визначають порядок дій:

- Конституція України;

- Бюджетний кодекс України (БКУ);
- Закон України “Про державний бюджет”;
- Інші закони, що регулюють бюджетні відносини;
- Нормативно-правові акти КМУ, що прийняті на виконання БКУ та інших законів України;
- Нормативно-правових актів органів виконавчої влади, що прийняті на підставі і на виконання БКУ і інших нормативно-правових актів КМУ;
- Рішень про місцевий бюджет.

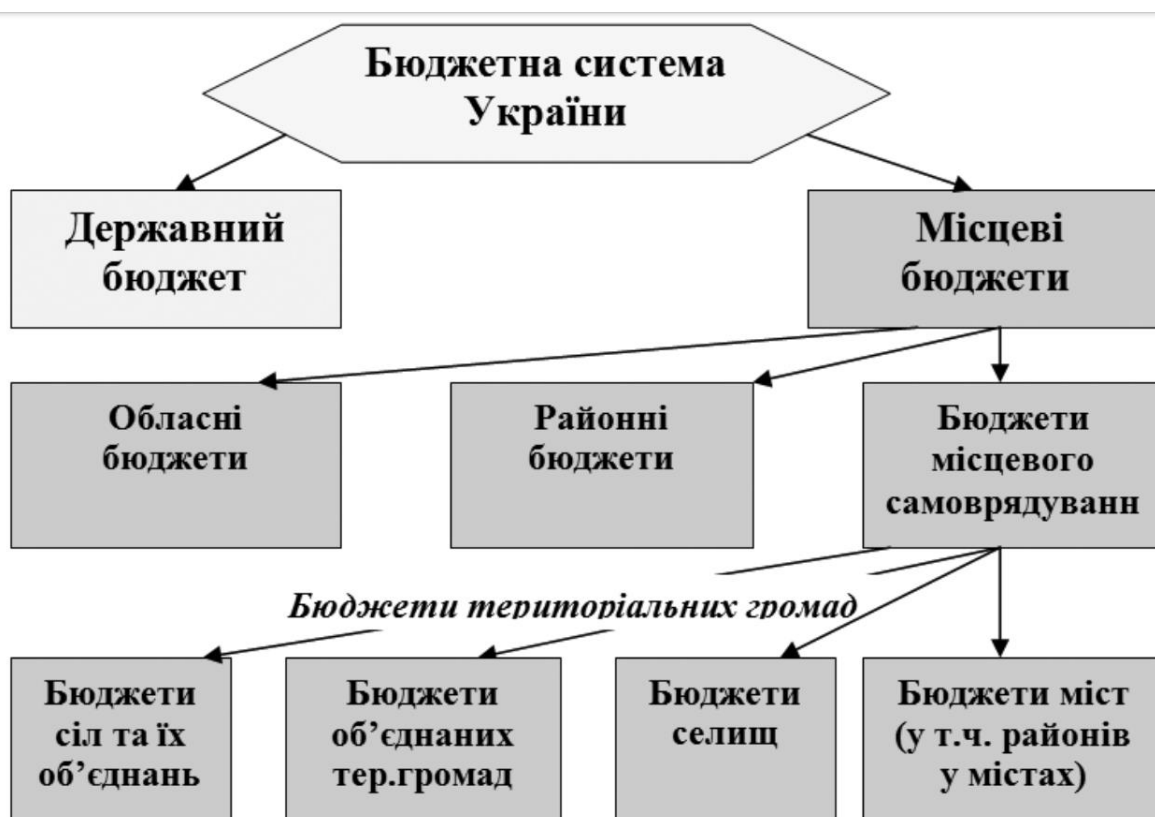

Рис. 1.4 Бюджетна система України [62].

З метою підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів продовжено процес проведення бюджетної децентралізації. Саме для цього внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів, а в подальшому внесення змін до Конституції України (щодо повноважень

органів державної влади та місцевого самоврядування) та ще до цілого ряду законів [90] .

На третьому етапі, у 2020 році було проведено вибори голів об'єднаних територіальних громад. З цього часу громади починають працювати, як фінансово-самостійні територіальні угруповання. А місцеве самоврядування починає господарчу діяльність у напрямку визначення стратегії розвитку територіально громади. Враховуючі можливі провали у бюджеті громади, які не дозволяють виконання першочергових завдань розвитку, законодавча система передбачала взаємодію місцевого і центрального бюджетів з метою їх переформування для забезпечення виконання першочергових завдань.

За підсумками цього етапу були сформовані об'єднанні територіальні громади. Загальна кількість громад зменшилась через здійснення процедури об'єднання, але їх спроможність покращилась. Кожна громада та об'єднана територіальна громада має свій бюджет і потужне самоврядування для управління громадою.

Закономірним наступним етапом стало внесення змін до територіально-адміністративного устрою шляхом формування нових районів. Тому у 2020 році був прийнятий Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад” [76]. Все це привело до укрупнення територій районів в середині областей і зменшення таких районів.

“Крім законодавчої бази за цей час було прийнято багато методичних документів, проведено тренінги і навчання як голів ОТГ, так і усього персоналу керівників. Навчання проводилось по окремим напрямкам формування і використання бюджету ОТГ, проведення публічних закупівель і з інших напрямів. В рамках проєкту створено спільноту практик до якої може увійти практично всі бажаючі. Фінансовою основою забезпечення функціонування ОТГ є його бюджет" [96].

“В сучасних умовах реформування системи публічного управління, проведення реформи децентралізації, територіальні громади разом з додатковими правами і можливостями, зростанням фінансування власного розвитку отримують і значно більшу відповідальність за забезпечення свого добробуту, гідних умов життя та розвиток власних територій. Це вимагає підвищення уваги на місцях до розуміння сутності такого розвитку і ролі територіальних громад та нових управлінських інституцій в цих умовах, формування здатності до визначення та оцінки потенціалу розвитку території, визначення її основних сильних та слабких сторін, аналізу та максимально ефективного використання ресурсів території” [94].

“Зважаючи на особливості сучасних умов та тих змін, які вносяться до системи публічного управління в ході реформи децентралізації, одне з визначальних місць в сукупності ресурсів забезпечення територіального розвитку посідає людський капітал, його примноження та використання” [94].

Важливою складовою формування та розвитку людського капіталу в громаді є забезпечення комунікація органів влади і населення. Така взаємодія розглядається як цілісна система що забезпечується механізмом, який дозволяє отримати результати в економічній, соціальній, екологічній і інших сферах забезпечення сталого розвитку. Такий механізм передбачає розробку стратегії розвитку, встановлення міцних зв'язків між всіма суб'єктами і об'єктами (вертикальна комунікація), а також між суб'єктами (горизонтальна комунікація). Для можливості ефективного управління процесами необхідним є розроблення і впровадження критеріїв оцінки ефективності комунікаційних методів. "Пріоритетами місцевої політики співробітництва влади і громадськості мають бути:

- забезпечення права громадян на об'єктивну інформацію;
- встановлення ефективної комунікації з органами влади;
- надання можливості відстоювати інтереси сторін;
- створення діючих моделей співпраці;

– завдання виявлення та підтримки громадських ініціатив, які є формою співпраці, шляхом визначення думок громадян, тим самим передаючи думку маргіналізованого населення відповідним державним та місцевим органам влади для отримання зворотного зв'язку.

Такий механізм виявлення і підтримки громадянських ініціатив повинен включати наступне (рис.1.5):

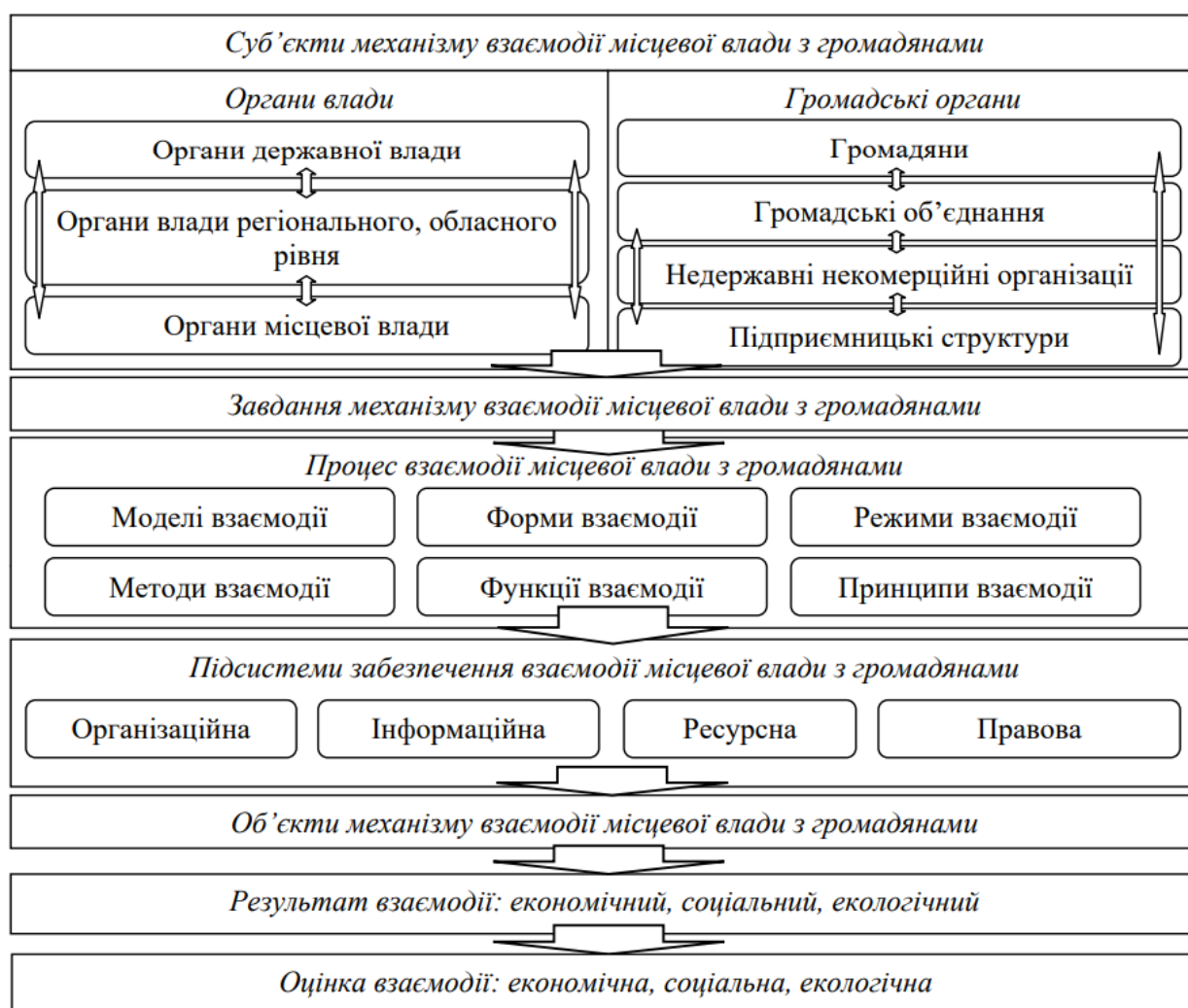

Рис. 1.5 Структурна схема механізму взаємодії місцевих органів влади та громадськості [13, с.30]

- визначення вимог до суб'єктів, які виступають з ініціативою (це можуть бути громадяни, некомерційні організації та інші неурядові некомерційні організації);

- визначення критеріїв відбору ініціатив (актуальність, інновації, специфічність, значимість, реалістичність і реальність результатів, екологічна ефективність, значимість для регіону, підвищення доступності та якості життя населення, послуг, ймовірність досягнення очікуваного соціального ефекту і т.д.)" [11, 35].

“Щодо форм відносин, представлених в механізмі, можна виділити наступні: взаємне розуміння потреб і проблем місцевих органів влади і жителів громад; участь громадськості у вирішенні проблем і задоволенні поточних потреб; соціальне партнерство; делегування повноважень, планування і реалізація громадянських ініціатив і проектів колективних дій, цивільний контроль за діяльністю державних органів, публічне онлайн-управління на муніципальному рівні і т.д.” [13].

“Ці форми можуть мати форму місцевого референдуму, громадських ініціатив, опитувань, спільної діяльності (за участю населення) у різних сферах суспільного життя (економічної, культурної, соціально-політичної тощо), зборів, конференцій, опитувань, суспільно-політичних акцій тощо" [11].

“Механізм взаємодії органів місцевого самоврядування та громадян може здійснюватися і поєднуватися як в автономному режимі, так і в режимі он лайн" [35].

1.3 Формалізація джерел інвестування в розвиток людського капіталу територіальної громади

За поглядами різних вчених людський капітал розглядається як складова інтелектуального капіталу (ІК) разом іншими складовими. Але всі ці складові прибілльш детальному розгляді можна вважати продуктами людського капіталу

попередніх періодів або зовнішній людський капітал. Отже, за поглядами вчених ІК складається з трьох компонентів (рис.1.6.):

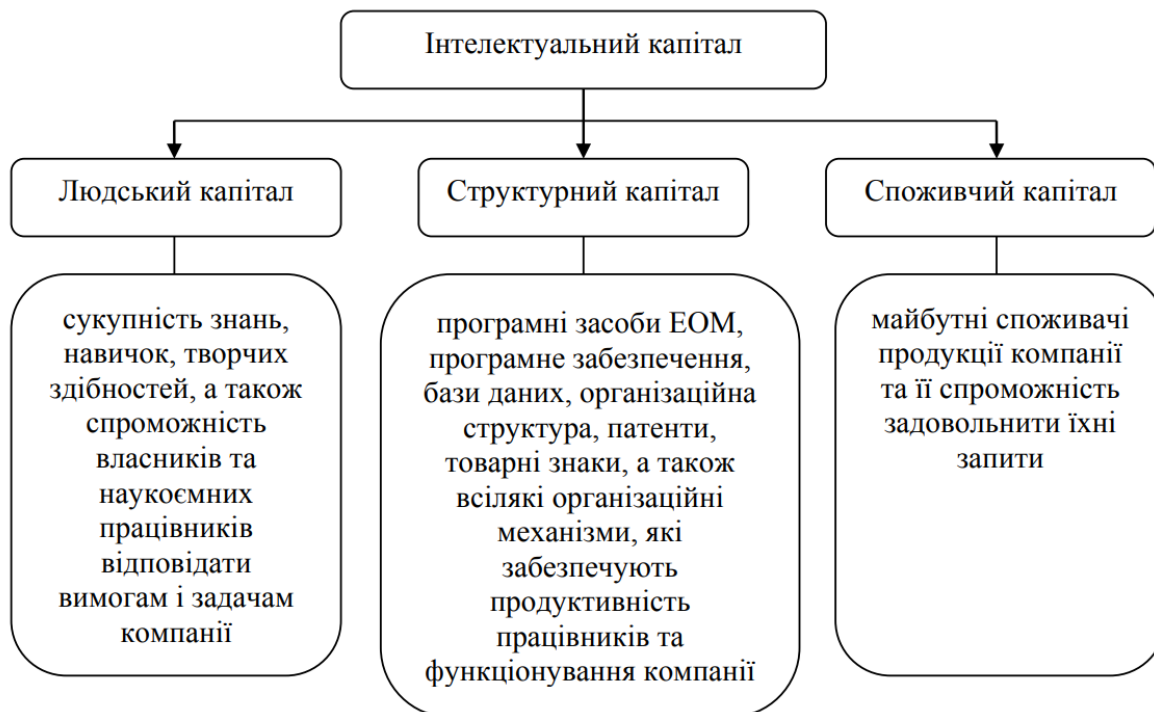

Рис. 1.6. Структура інтелектуального капіталу [94]

— «людський капітал — капітал, втілений у працівниках організації у вигляді досвіду, знань, навичок, здатностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії організації; іншими його складовими є моральні цінності організації, культура праці і культура управління, загальний підхід до справи»[94; 52];

— «структурний капітал — найбільш різномісна частина інтелектуального капіталу; сюди відносять технічне і програмне забезпечення, організаційну структуру, патенти і все те, що дає змогу працівникам компанії реалізувати свій виробничий потенціал»[94; 52];

– «споживчий, або ринковий капітал - капітал, до якого прийнято відносити товарні знаки і знаки обслуговування, фірмові найменування, ділову репутацію, присутність «своїх людей» в організаціях-партнерах або організаціях-клієнтах, наявність постійних споживачів, повторні контракти зі споживачами тощо» [94; 52].

Згідно з дослідженнями Я. С. Брюховецького, який у своїй статті «Інтелектуальний капітал як важливий чинник підвищення конкурентоспроможності підприємства», підкреслює особливості впливу інтелектуального капіталу на продуктивність і розділяє його на три різні сфери (Табл. 1.4) [8].

Таким чином, ІК – «це складна багатокomпонентна система, яка складається із знань, людського капіталу та може мати якісне відображення у вигляді доходу» [51]. Математично функціональна залежність може мати наступний вигляд:

$$IC_{t+1} = f(K, HC, IC_t), \quad (1.1)$$

де: t – поточний часовий період;

$t+1$ – наступний часовий період;

K - знання (knowledge);

HC - людський капітал (human capital);

IC інтелектуальний капітал (intellectual capital).

Це модель динаміки ІК, в якій ІК кожного наступного періоду нарощується через внесок людського капіталу. Можна визначити, що людський капітал є основним джерелом накопичення ІК. А сам ІК з часом тільки набуває морального старіння і вибуття.

Отже, таке поняття динаміки розвитку інтелектуального капіталу, який постійно поповнюється внеском результатів інтелектуальної діяльності

людського капіталу з використанням набутих знань практично формує нові погляди на економічну теорію зростання.

Таблиця 1.4.

**Характерні ознаки результатів застосування підприємствами
інтелектуального капіталу [8]**

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ - знання працівників компанії, застосовані в процесі виробництва для створення нової вартості забезпечення конкурентних переваг в компанії		
Економічна суть	Універсальний критерій оцінки конкурентоспроможності компанії	Форма капіталізації інтелектуального потенціалу
	Носії - працівники компаній, що створюють нові знання	Критерій реалізації - відношення ринкової до балансової вартості фірми (коефіцієнт Тобина)
Ознаки використання	Свідчить про наявність у фірми законних прав на результати творчої діяльності її працівників, їх природних і придбаних інтелектуальних здібностей і навичок, накопичених знань і корисних стосунків з іншими суб'єктами діяльності	Забезпечує формування і контроль створених нових технологій
		Забезпечує громадське визнання компанії
		Формує професійний імідж співробітників компанії
	Свідчить про організаційну стійкість компанії в умовах швидких змін	Підвищує конкурентоспроможність і капіталізацію підприємства
		Сприяє контролю кінцевого продукту матеріального виробництва
	Акумулює наукові і професійно-технічні знання, таланти і досвід	Сприяє формуванню авторитету країни
Форми нарощування	Інвестиції на наукові дослідження і розробки	Використання притягнутого інтелектуального ресурсу і виплата інтелектуальної ренти (наприклад, ліцензійне виробництво)

В контексті нової моделі економічного зростання категорія «знання» згідно із її функціональним значенням, має наступне визначення: «знання в економічному сенсі є одним з факторів, що дозволяють відобразити пряmlinійну залежність між людським та інтелектуальним капіталом»[51]. Іншими словами, дана залежність може конкретизована до економіко-математичної моделі і мати вигляд:

$$IC_{t+1} = HC \cdot K + IC_t, \quad (1.2)$$

де: t – поточний часовий період;

K - знання (knowledge);

HC - людський капітал (human capital);

IC інтелектуальний капітал (intellectual capital).

Отже, знання, якими володіють людські ресурси, з використанням інтелектуальної праці та умови забезпечення розвитку та діяльності людських ресурсів створюють можливості для розвитку інтелектуального капіталу.

Відповідно до цієї теорії вплив на розвиток знань людського капіталу та відповідно накопичення інтелектуального капіталу впливають:

- інвестиції, тобто напрями руху грошових коштів (у науку і технології, освіту і тренінги, а також в розробку і створення нової управлінської структури);
- наукова система, яка охоплює державні науково-дослідні лабораторії, вищі учбові заклади (саме в них відбувається передача і перерозподіл і формування нових знань);
- зайнятість, а саме зміна попиту на кваліфікованих робітників і аналіз сфер діяльності;
- канали поширення знань (офіційні і неофіційні). На основі цієї категорії розробляються поняття «Національна інноваційна система» і «інформаційне суспільство»;

– індикатори, що відображують знання.

Це визначає напрями інвестування в розвиток знаннєвого потенціалу людського капіталу. Саме такий вплив на людський капітал зосереджений в територіальній громаді, як суб'єкті національної економіки. Тому можна визначити, що саме територіальна громада забезпечує якісні характеристики трудових ресурсів регіону, забезпечує формування та розвиток людського капіталу. Чим вище рівень вченості і кваліфікованості робочої сили, тим більший прибуток може бути досягнутий суб'єктами господарювання територіальної громади.

Отже, людський капітал і інтелектуальний капітал поєднуються знаннями. З одного боку інтелектуальний капітал є продуктом інтелектуальної праці людини, тобто людського капіталу. А з іншого – використання інтелектуального капіталу без людського капіталу неможливо. Саме людський капітал використовуючи інтелектуальний капітал і власні знання може сприяти розвитку будь-якого суб'єкту територіальної громади [41].

Виходячи з цього завданням визначення політики територіальної громади у цьому напрямі є забезпечення умов нарощування людського та інтелектуального капіталу, а також сприяння процесам реалізації їх потенціалу.

Таким чином, політика, якої дотримується територіальна громада в напрямі реалізації можливостей людського капіталу в інноваційному розвитку національної економіки, повинна мати комплексний характер, а саме мати спрямування на розв'язування взаємопов'язаних політичних і соціально-економічних проблем економічного розвитку з використанням людського капіталу, своєчасно реагувати на трансформаційні зміни, котрі відбуваються в державі й суспільстві. Для забезпечення її ефективності потрібен оптимальний розподіл владних повноважень між державними органами й організаціями, структурована якість державно-управлінських рішень, цілеспрямованість завдань і заходів. Вона має бути результативною і сприйнятливою для

населення.

В модифікованій моделі Р.Солоу, яку запропоновано в [45, с.405], розглядається вплив на формування людського капіталу. «Якщо інвестиції безпосередньо створюють умови для розвитку виробництва, то споживання пропонується розглядати, як власні інвестиції у розвиток трудових ресурсів, тобто самофінансування розвитку людини» [45, с. 407]. Саме «від рівня споживання залежить і здоров'я людини, і її освіта, і якість життя, і навіть оновлення трудових ресурсів. Тобто кількість і якість трудових ресурсів безпосередньо залежить з одного боку від рівня валового продукту, а з іншого - від прийнятої політики його розподілу. На цей процес також впливає стан природи. Якщо він сприяє розвитку трудових ресурсів і ми маємо комфортні умови розвитку, то інвестиції в трудові ресурси багатократно підсилюється, а отримання ефекту від інвестицій прискорюється. І, навпаки, якщо ми знаходимось під впливом природного лиха, або війни, то виникає потреба у збільшенні інвестицій в трудові ресурси, а отримання ефекту від інвестицій в цих умовах уповільнюється»[45, с.408].

Таким чином в [45, с.410] доводиться «про наявність важливої складової економічної динаміки через трудові ресурси. Так, з початку, чисельність народжених є функцією від ВРП. Зміни чисельності народжених з врахуванням лагу відбиваються на змінах трудових ресурсів. А зміни чисельного і якісного складу трудових ресурсів впливають на рівень ВРП» [45, с.411]. Конкретизуючи результати цього дослідження можна запропонувати наступну модифікую схему моделі економічної динаміки Р.Солоу (Рис.1.7.).

Ця структурна модель також потребує уточнення шляхом врахування коефіцієнту вибуття населення по різних вікових групах, та поділення чисельності вікових груп за статтю для врахування чисельності жінок фертильного віку і визначення кількості народжених у поточному році. Тому більш доцільним є використання моделі прогнозування зрушень трудових

ресурсів що наведена у колективній монографії «Сучасні концепції прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем» [37, с.300] .

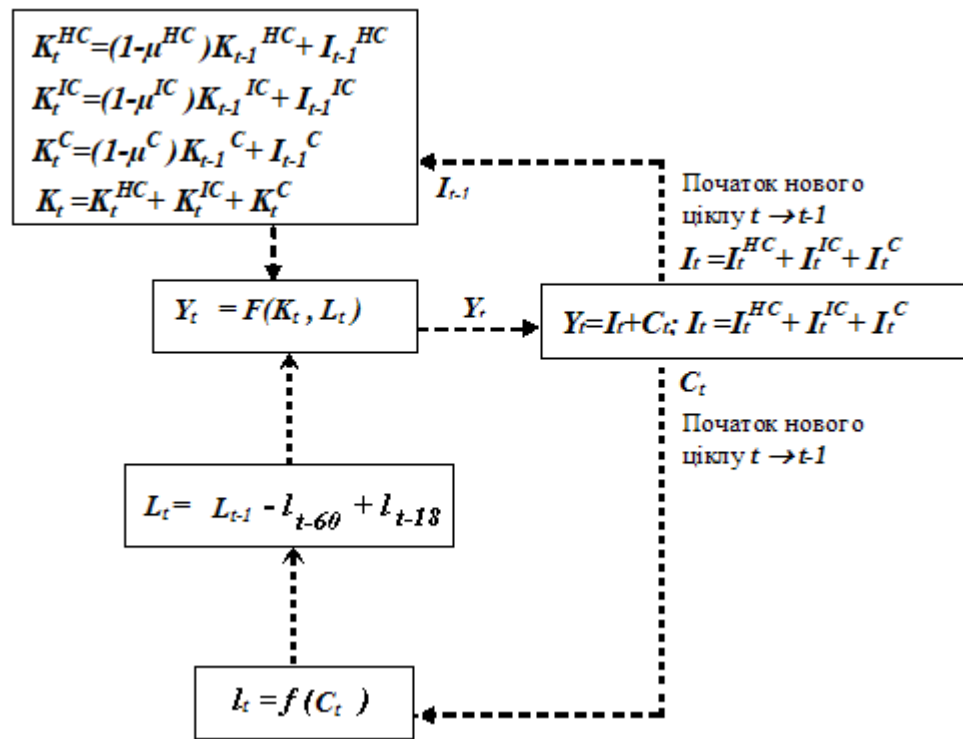

Рис.1.7 Модифікована модель Р.Солоу [37, с.300]

Відповідно інвестиції поділяються на інвестиції в людський капітал, інтелектуальний капітал (нематеріальні активи) і капітал(матеріальні активи). Інвестиції в людський капітал направляються на навчання, на підвищення кваліфікації, на стажування а також забезпечення соціального розвитку колективу, страхування здоров'я і інші. Інвестиції в інтелектуальний капітал направляються на придбання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ), а також на підтримку творчої діяльності людського капіталу та створення власних ОПВ.

Для більш повного обліку процесів розвитку людського капіталу необхідно враховувати складову інвестиції в розвиток територіальної громади, а також власні інвестиції суб'єкту господарювання. Причому її слід поділяти

на частку що спрямовується на придбання нового обладнання, придбання інтелектуального капіталу і вигляді ОПІВ, а також навчання і перенавчання робітників суб'єкту господарювання, проведення НДДКР та створення умов для інтелектуальної праці. Тобто частка інвестицій має бути розподілена на розвиток набуття людським капіталом нових знань (освіти, професій, кваліфікації, компетентностей).

Отже основними джерелами фінансування в формування та розвиток людського капіталу можна вважати:

- інвестиції домогосподарства (самофінансування – як частка власного споживання);
- інвестиції суб'єкту господарювання в розвиток людського капіталу, який формується працівниками підприємства;
- інвестиції територіальної громади;
- інвестиції державного рівня в національний і регіональний розвиток.

Відповідно до цього основними джерелами фінансування інвестицій є відповідні бюджети:

- бюджет сім'ї;
- бюджет та фонди суб'єкту господарювання;
- бюджет територіальної громади;
- державна бюджетна система.

Бюджет сім'ї формується з одержаного доходу сім'ї і розподіляється на витрати за узгодженням членами сім'ї, які отримують ці доходи. Цей бюджет є бюджетом домогосподарства.

Бюджет кожного суб'єкту господарювання формується з його доходів. Розподіл доходів з формуванням відповідних фондів виконується за рішення власників підприємства. Саме ці фонди є джерелом фінансування в розвиток людського капіталу суб'єкту господарювання.

Бюджет територіальної громади є частиною бюджетної системи держави і тому потребує більш детального розгляду. Будь-яка бюджетна система

розглядає окремі питання формування бюджету і його використання.

Для бюджету територіальної або об'єднаної територіальної громади (ОТГ) визначається наступний порядок формування бюджету відповідно законодавства. Після отримання листів від Міністерства фінансів України з особливостями складання розрахунків до проєктів бюджетів на наступний бюджетний період, складання проєкту бюджету ОТГ здійснюється за типовими формами. Розпорядник бюджетних коштів відповідно плану заходів з підготовки проєкту бюджету здійснює розроблення бюджетних запитів у відповідності до доведених до нього інструкцій. Ці запити подаються місцевим фінансовим органам. На основі результатів аналізу керівник місцевого фінансового органу приймає рішення про включення бюджетного запиту до пропозиції проєкту місцевого бюджету.

Бюджети об'єднаних територіальних громад – це бюджети місцевого самоврядування. Однією із важливих проблем формування місцевих бюджетів є забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та формування міжбюджетних відносин, з метою підвищення рівня фінансової самодостатності шляхом посилення бюджетної децентралізації [60].

Отже, бюджет кожної окремої ОТГ є складовою бюджетної системи України. Тому на формування і використання бюджету ОТГ розповсюджується дія всієї законодавчої бази бюджетної сфери (рис. 1.8).

“Однією із слабких сторін бюджетно-фінансової децентралізації в Україні є значна частка трансфертів, незважаючи на задекларованість процесів податкової і бюджетної децентралізації, на даний час структура доходів місцевих бюджетів свідчить про зростання частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів” [97].

Одночасно збільшується обсяг міжбюджетних трансфертів, що надходять з Державного бюджету України до місцевого бюджету., що свідчить про зниження ступеня централізованості бюджету та підвищення рівня залежності надходжень місцевого бюджету від Державного бюджету України.

Значна “залежність місцевих бюджетів від державного бюджету свідчить про недосконалість розподілу доходно-видаткових повноважень між рівнями управління і системи міжбюджетних відносин, а також про проблеми з нарощуванням доходної частини місцевих бюджетів через слабку економічну розвиненість окремих територій” [97].

Рис. 1.8 Підстави складання проекту місцевого бюджету [90, с.22]

Для збільшення надходжень до місцевих бюджетів їм передається 100% плати за надання адміністративних послуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки. Джерела наповнення місцевих бюджетів також збільшуються завдяки запровадженню акцизного податку з реалізації роздрібної торгівлі підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою 5% вартості реалізованого товару. Базу оподаткування розширено через стягнення податку на нерухомість відтепер і з комерційного (нежитлового) майна та податку на

автомобілі з великим об'ємом двигуна. До місцевих бюджетів зараховуватиметься 80% екологічного податку, замість 35%.

Крім того, для підвищення фіскальної спроможності своїх бюджетів, громадам надається базова дотація.

Також місцевим бюджетам, зокрема районним, з державного бюджету передано плату за надання інших адміністративних послуг та державне мито. Надходження до загального фонду розширено за рахунок передачі із спеціального фонду екологічного податку, єдиного податку та податку на нерухоме майно, які раніше були джерелами формування бюджету розвитку. Внесені зміни надають можливість місцевим бюджетам використовувати кошти на різні цілі, а не тільки на видатки капітального характеру.

Відповідно до Бюджетного кодексу, відбулись значні зміни до підходів у формуванні видаткових повноважень, які делегуються виключно на рівень міста обласного значення, районний рівень та рівень об'єднаних територіальних громад.

У тижневий строк з дня схвалення Кабінетом Міністрів України проєкту закону про Державний бюджет України Міністерство фінансів України забезпечує доведення виконавчим органам відповідних місцевих рад розрахунків прогностичних обсягів між бюджетних трансферів, методики їх визначення, організаційно-методичних вимог та інших показників щодо складання проєкту місцевого бюджету.

Місцева державна адміністрація чи виконавчий орган відповідної місцевої ради розглядає та схвалює проєкт рішення про місцевий бюджет перед його розглядом на сесії відповідної місцевої ради.

При цьому "разом з таким рішенням подаються [90, с.22]:

1) пояснювальна записка до проєкту рішення, яка має містити:

а) інформацію про соціально-економічний стан відповідної адміністративно-територіальної одиниці і прогноз її розвитку на

наступний бюджетний період, покладені в основу проекту місцевого бюджету;

б) оцінку доходів місцевого бюджету з урахуванням втрат доходів місцевого бюджету внаслідок наданих відповідною місцевою радою податкових пільг;

в) пояснення до основних положень проекту рішення про місцевий бюджет, включаючи аналіз пропонованих обсягів видатків і кредитування за бюджетною класифікацією. Пояснення включають бюджетні показники за попередній, поточний, наступний бюджетні періоди в розрізі класифікації видатків та кредитування бюджету;

г) обґрунтування особливостей міжбюджетних взаємовідносин та надання субвенцій на виконання інвестиційних проектів;

г) інформацію щодо погашення місцевого боргу, обсягів та умов місцевих запозичень;

2) прогноз місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди, підготовлений відповідно до ст. 21 БКУ;

3) проект показників зведеного бюджету;

4) показники витрат місцевого бюджету, необхідних на наступні бюджетні періоди для завершення інвестиційних проектів, що враховані в бюджеті, за умови, якщо реалізація таких програм (проектів) триває більше одного бюджетного періоду;

5) перелік інвестиційних проектів на плановий бюджетний період та наступні за плановим два бюджетні періоди;

6) переліки та обсяги довгострокових зобов'язань з енергосервісу за бюджетними програмами до повного завершення розрахунків з виконавцями енергосервісу;

7) інформація про хід виконання відповідного бюджету у поточному бюджетному періоді;

8) пояснення головних розпорядників бюджетних коштів до проекту відповідного бюджету;

9) інші матеріали, обсяг і форму яких визначає місцева державна адміністрація або виконавчий орган відповідної місцевої ради" [90, с.22].

До захищених видатків бюджету з загального фонду визначаються видатки на:

- оплату праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів;
- забезпечення продуктами харчування;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- обслуговування державного (місцевого) боргу;
- поточні трансферти населенню;
- поточні трансферти місцевим бюджетам;
- підготовку кадрів вищими навчальними закладами I — IV рівнів акредитації;
- забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення для індивідуального користування;
- фундаментальні дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки;
- роботи та заходи, що здійснюються на виконання Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, та роботи з посилення бар'єрних функцій зони відчуження;
- компенсацію процентів, сплачуваних банкам та/або іншим фінансовим установам за кредитами, отриманими громадянами на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла;
- заходи, пов'язані з обороноздатністю держави, що здійснюються за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету;

- здійснення розвідувальної діяльності;
- оплату послуг з охорони державних (комунальних) закладів культури;
- оплату енергосервісу;
- виплати за державними деривативами.

Рішенням відповідної місцевої ради місцеві бюджети наступний рік щороку затверджуються до 25 грудня [60, с.26]. Після цього місцеві виконавчі органи забезпечують виконання бюджету громади.

Надходження і видатки державного бюджету контролює Казначейство. Казначейство веде облік усіх надходжень до місцевого бюджету, видатки та кредитування з державного бюджету, які здійснюються відповідно ст. 46-51 БКУ. Виконання операцій платіжних доручень розпорядників бюджетних коштів Казначейство здійснює на підставі документів, що підтверджують бюджетні зобов'язання та наявність бюджетних асигнувань. Будь-які бюджетні зобов'язання та платежі з бюджету здійснюються лише за наявності відповідного бюджетного призначення, яке встановлено рішенням про місцевий бюджет.

Міністерство фінансів України визначає форми фінансової і бюджетної звітності для контролю за ходом виконання бюджету. Фінансова звітність розпорядників бюджетних коштів складається згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та іншими нормативно-правовими актами Міністерства фінансів України. Бюджетна звітність відображає стан виконання бюджету, містить інформацію в розрізі бюджетної класифікації.

Контроль за дотриманням бюджетного законодавства щодо місцевих бюджетів, у тому числі щодо бюджетів ОТГ, здійснюють:

- Міністерство фінансів України та місцеві фінансові органи;
- органи Казначейства;
- органи державного фінансового контролю;

- обласні державні адміністрації.

Отже, територіальні громади є суб'єктом національної економіки, який концентрує всі джерела інвестування в розвиток людського капіталу.

Висновки до розділу 1

Поняття людського капіталу на різних історичних етапах розвитку змінювалось і уточнювалось. Основою формування людського капіталу визначаються інвестиції. В багатьох дослідженнях уточнюються напрями інвестицій. Особливістю таких інвестицій з одного боку є затримка в часі отримання результату, а з іншого мобільні географічні зміни розміщення елементів об'єкту інвестування. Все це визначається теорією людського капіталу.

Основними джерелами інвестицій в формування та розвиток людського капіталу можна вважати:

- інвестиції домогосподарства (самофінансування – як частка власного споживання);
- інвестиції суб'єкту господарювання в розвиток людського капіталу, який формується працівниками підприємства;
- інвестиції територіальної громади;
- інвестиції державного рівня в національний і регіональний розвиток.

За результатами реформи децентралізації було сформовано новий тип суб'єкту національної економіки – територіальна громада. Територіальні громади мають свою територію і поєднують мешканців цієї території в формування населення територіальної громади.

За результатами досліджень теорії економічного зростання складовою виробничої функції визначається інтелектуальний капітал, який поєднує людський капітал, структурний капітал і споживчий капітал. Більш детальне дослідження визначає залежність всіх складових інтелектуального капіталу від

знань. Тому за результатами дослідження визначено, що доцільним є введення показника людського капіталу до складу виробничої функції.

Аналіз напрямів інвестування в людський капітал визначає можливі джерела фінансування, які поділяються на:

Власні джерела самофінансування, або бюджет домогосподарства;

Бюджет або фонди суб'єкту господарювання;

Бюджет територіальної громади;

Державний бюджет.

За результатами дослідження визначається інтегруюча участь територіальної громади в формування і розвиток людського капіталу.

РОЗДІЛ 2

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ТА ЇЇ МОЖЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

2.1 Соціально-економічний аналіз Матвіївської сільської територіальної громади та її організаційний устрій і можливості

Продовжуючи реформу децентралізації та об'єднання окремих територіальних громад в Україні розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 713-р «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Запорізької області» створено Матвіївську сільську територіальну громаду шляхом об'єднання територій та населених пунктів Кам'яної селищної, Дружелюбівської, Купріянівської та Матвіївської сільських рад Вільнянського району Запорізької області.

Орган місцевого самоврядування — Матвіївська сільська рада Запорізького району Запорізької області. Очолює її сільський голова — Гладишев Олексій Сергійович. [23]

Адміністративним центром Матвіївської сільської територіальної громади є с.Матвіївка. До складу громади входять одне селище міського типу, 10 сіл та одне селище, які належать до трьох старостатів — Кам'яного (смт.Кам'яне), Дружелюбівського (с.Дружелюбівка, с.Новософіївка, с.Новоіванівське, с.Українка, сел.Гасанівка) та Купріянівського (с.Купріянівка, с.Бекарівка, с.МалаКупріянівка, с.Троянди, с.Яковлеве).

Територія Матвіївської ТГ, згідно з адміністративно-територіальним устроєм України входить до складу Запорізького району Запорізької області.

Адреса Матвіївської сільської ради: 70035, Запорізька область, Запорізький район, с. Матвіївка, вул. Центральна, буд.77а.

Матвіївська сільська територіальна громада розташована у північній частині Запорізької області. Межує з Запорізькою та Вільнянською міськими громадами, Михайлівською, Михайло-Лукашівською, Павлівською, Степненською та Новоолександрівською сільськими громадами. Загальна площа громади складає 181,026 кв. км. (рис. 2.1) [54].

Особливістю громади є наявність транспортних коридорів, що визначає потенційні можливості створення логістичних хабів. Через територію громади проходять дві гілки Придніпровської залізниці із зупинками станція Янцеве (вантажна станція, віднесена за обсягом робіт до 4 класу, має 7 колій, до яких примикає під'їзна колія Янцевського гранітного кар'єру), платформа 9 км., роз'їзд 11 км. (проміжна станція для пропуску вантажних поїздів приміського сполучення), платформа 13 км.

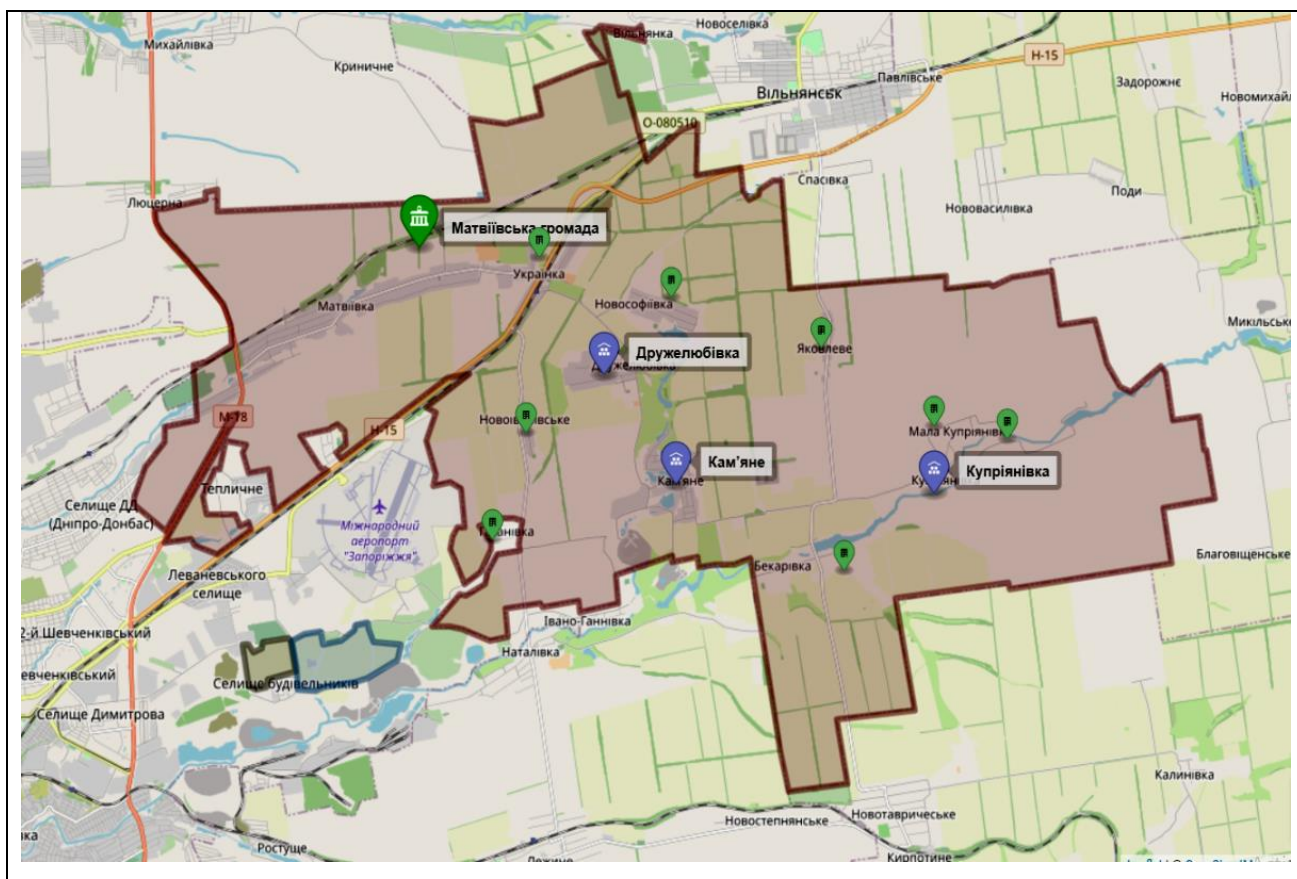

Рис. 2.1 Матвіївська сільська територіальна громада [54]

Через громаду проходять основні транспортні магістралі України. це траси Харків-Симферополь (М-18) та Запоріжжя-Донецьк (Н-15).

На відстані 13 км від адміністративного центру громади розташований міжнародний аеропорт «Запоріжжя».

Характеристика ґрунтів на території громади повністю визначає особливості Запорізького агроґрунтового району, степової природно-сільськогосподарської зони. Це звичайні і південні чорноземи, що характерні для північно-східної частини Запорізької області. Таки чорноземи є результатом утворення різнотравно-типчаково-ковилових степів. А характер рельєфу території Матвіївської громади відноситься до рівнинного типу.

Землі на території, що підпорядкована Матвіївської сільської ради, за категоріями земель складаються із:

- землі сільськогосподарського призначення загальною площею 16464,4033 га, в тому числі в межах населених пунктів 1426,5783;
- землі житлової та громадської забудови загальною площею 736,1152 га, в тому числі в межах населених пунктів 676,9442 га;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення загальною площею 11,0000 га;
- землі рекреаційного призначення загальною площею 151,1819 га, в тому числі в межах населених пунктів 82,5476 га;
- землі історико-культурного призначення загальною площею 7,0960 га, в тому числі в межах населених пунктів 0,0611 га;
- землі лісгосподарського призначення, а саме: інші лісовкриті площі загальною площею 483,6261 га, в тому числі в межах населених пунктів 93,1901 га;
- землі водного фонду загальною площею 1088,5045 га, в тому числі в межах населених пунктів 16,9414 га;

– землі промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони, та іншого призначення загальною площею 419,0959 га, в тому числі в межах населених пунктів 167,3689 га.

На підпорядкованій території Матвіївської сільської ради наявні юридичні особи та фізичні особи – підприємці, які використовують земельні ділянки з найбільшими площами (табл.2.1.) [54].

Таблиця 2.1

**Юридичні та фізичні особи – підприємці, які використовують
земельні ділянки з найбільшими площами**

Найменування суб'єкту господарювання	Площа (га)
ФГ «КРИВОХАТЬКО В.В.»	1997,9870
ПП «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ»	253,8010
ТОВ «АГРОФІРМА МАТВІЙКА»	803,7314
СФГ «ЛЕЩЕНКО В.М.»	439,3319
ФГ «ПУНДА»	132,8528
ПП «АГРОФІРМА ПРОГРЕС»	1208,3395
ТОВ «БЕРЛЕН»	108,1468
СФГ «ПРИЛУЦЬКИЙ С.О.»	230,5741
ТОВ «МЕРКЕР О.В.»	403,6888
ТОВ «АГРОФІРМА «НІВА»	423,1347
ФГ «ВЕКТОР -84»	177,6496
ФГ «СВІЯНА»	542,8030
ФГ «АГРОНІКС»	54,9452
ФГ «ЛАДА 2008»	26,6890
ПП «Скурідіна Оксана Петрівна»	410,2827
ПП «Чернявський С.В.	75,7528
ВАТ «АГРОТЕХСЕРВІС»	220,2000
СФГ «ЧАЙКІН»	663,7223
ДП «Дружелюбівський виправний центр № 1»	2552,0047
ПАТ «Янцевський гранітний кар'єр»	46,8374

З природних родовищ на території Матвіївської громади розташовано Янцевське родовище граніту.

Розробку родовища веде публічне акціонерне товариство «Янцевський гранітний кар'єр» найстаріше велике підприємство України з видобутку та обробки граніту. Гірські роботи на кар'єрі було розпочато ще у 1886 році. При цьому Янцевський кар'єр залишається одним із найбільших родовищ граніту в Україні. Запаси кар'єру становлять близько 36 мільйонів кубічних метрів.

ПАТ «Янцевський гранітний кар'єр» поєднує у собі виробництво практично всього переліку гранітної продукції: від високоякісного гранітного щебеню до складних архітектурно-будівельних виробів із граніту.

Асортиментний ряд продукції, що випускається кар'єром, нараховує понад 200 видів продукції, серед яких визначаються:

- архітектурно-будівельні вироби;
- бруківка гранітна;
- бордюри гранітні;
- плити облицювальні з різною фактурою обробки;
- плити декоративні;
- плити гранітні;
- плити підвіконні;
- каміння парпетне;
- карнизне каміння;
- деталі гранітних пам'яток;
- гранітні пам'ятники;
- блоки гранітні;
- високоякісний гранітний щебінь;
- камінь бутовий і інші види продукції.

Щебінь з Янцевського кар'єру незамінний під час будівництва доріг завдяки його підвищеній схоплюваності з бітумом. Висока міцність Янцевського граніту дозволяє підприємству (одному з небагатьох) виготовляти також деталі для борошняної, форфорово-фаянсової, паперової промисловості, металопрокатного виробництва. Продукція Янцевського

кар'єру відрізняється високою якістю матеріалу, що використовується. Граніт за своєю структурою, характеристиками твердості, щільності, морозостійкості, стійкості до стирання займає перше місце по Україні і входить до світового каталогу ресурсів.

До природних ресурсів, які використовуються суб'єктами господарювання Матвіївської громади також можна віднести водні об'єкти, які представлені ставками. Ставки знаходяться у комунальній власності громади. Використання ставків для господарчої діяльності і отримання прибутку здійснюється в основному шляхом їх оренди. Характеристики ставків та інформація про їх використання наведені в табл. 2.2 [54].

Таблиця 2.2

Використання водних об'єктів Матвіївської громади

Розташування (населений пункт)	Користувач	Вид використання	Площа, га
біля селища Тепличне	ПП Фтоян Шогік Сережаєвна	оренда	8,6168 га (під водою - 1,4394 га; під прибережною захисною смугою - 7,1774 га пасовища)
біля села Новософіївка	Дружелюбівськи й виправний центр №1	Постійне користування	7,9000 га (під водою)
біля селища Тепличне	-	-	1,2000 га
біля села Дружелюбівка	-	-	6,2000 га (під водою - 3,4000 га; під прибережною захисною смугою - 2,8000 га пасовища)
біля села Дружелюбівка	-	-	11,9654га (під водою - 5,8112 га; під прибережною захисною смугою - 6,1542 га пасовища)
село Матвіївка	-	-	2,7000 га; 2,3000 га; 2,1000 га; 2,0000 га; 0,9000 га; 1,0000 га; 2,9000 га
біля с. Троянди	-	-	35,9886 га (під водою - 21,9161 га; під прибережною захисною смугою - 14,0725 га пасовища)
біля с. Бекарівка	-	-	52,2035 га (під водою - 28,6199 га; під прибережною захисною смугою - 23,5836 га пасовища)
біля с. Купріянівка	-	-	18,2000 га під водою
біля с. Купріянівка	-	-	3,2000 га під водою

На території Матвіївської громади для здійснення господарчої діяльності за різними напрямками обслуговування населення створено мережу комунальних підприємств. Прелік комунальних підприємств та їх призначення наведено в табл. 2.3. (побудовано на основі офіційного сайту Матвіївської громади [54]).

Таблиця 2.3

Комунальні підприємства Матвіївської громади [54]

Назва комунального підприємства	ЄДРПОУ	Діяльність підприємства
«Дружелюбівський сількомунгосп»	32550989	Збирання, очищення та розподілення води. Збирання безпечних відходів.
“Сільськогосподарське підприємство “Матвіївка” Матвіївської сільської ради”	41525062	Змішане сільське господарство
“Центр надання соціальних послуг” Матвіївської сільської ради”	44084226	проведення соціально- профілактичної роботи
“Спеціалізована ритуальна служба” Пам’ять” Матвіївської сільської ради”	-	організація поховань, надання супутніх послуг у сфері поховань

Також на території громади працює центр надання адміністративних послуг (ЦНАП), відділ освіти, відділ соціального захисту населення, відділ культури, туризму, молоді та спорту, служба у справах дітей.

Система управління здійснюється через старостат. Перед формуванням плану розвитку громади на 2021-2025 рік громадою було проведено SWOT аналіз (табл.2.4) [54].

Цей SWOT аналіз було проведено до початку збройної агресії російської федерації у 2022 році. Вплив війни та її наслідки мають враховуватись після завершення бойових дій. Зараз громада здійснює свою діяльність в умовах невизначеності і майже щоденних обстрілів, які приносять руйнування і жертви. Велика кількість населення була вимушена мігрувати на інші території. Де які суб’єкти господарювання здійснили релокацію бізнесу.

Таблиця 2.4

Фактори SWOT Матвіївської Громади

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Близькість до м. Запоріжжя, аеропорту «Запоріжжя». 2. Велика кількість населення, як для сільської місцевості. 3. Наявність не великих промислових підприємств. 4. Велика кількість малих підприємств 5. Великий туристичний потенціал. 6. Велика кількість об'єктів торговельної мережі. 7. Наявність рекреаційних зон. 8. Сприятлива екосистема. 9. Найпотужніша в районі школа, висока якість освітніх послуг. 10. Заклади освіти забезпечені висококваліфікованими працівниками. 11. Наявність у громаді автодороги Хакрів - Сімферопіль і Запоріжжя - Донецьк. 12. Високий рівень зайнятості населення. 13. Наявність комунальних підприємств «Матвіївка», «Дружелюбівський сількомунгосп», СКП «Пам'ять» . 14. Наявність системи закладів первинної медицини 15. Високий рівень розвитку городництва. 16. Велика кількість колективів народної творчості. 17. Наявність вільних земельних ділянок поблизу потужної транспортної артерії (траса М-18 та Н-15).	1. Низький відсоток вулиць з якісним дорожнім покриттям. 2. Зношеність питних водопроводів 70 відсотків. 3. Відсутня стратегія розвитку громади. 4. Відсутність спортивної інфраструктури. 5. Відсутність місцевого ЗМІ. 6. Відсутність системи сортування та утилізації відходів. 7. Відсутність місць відпочинку для молоді. 8. Не розвинена туристична сфера. 9. Мала кількість містобудівної документації. 10. Зношена система водовідведення. 11. Відсутній житловий відомчий фонд 12. Відсутність підприємства з переробки твердих побутових відходів. 13. Завантаженість закладу дошкільної освіти.
Можливості	Загрози
1. Доступність до інфраструктури потужного міста-сусіда. 2. Ефективне функціонування державного фонду регіонального розвитку та міжнародного розвитку (МТД). 3. Збільшення зовнішніх інвестицій в економіку. 4. Високий попит на нерухомість. 5. Зростання популярності туризму серед населення. 6. Наявність попиту на побутові послуги. 7. Наявність попиту на екологічно-чисту, органічну продукцію. 8. Індивідуальний підхід до внутрішніх інвесторів. 9. Логістична привабливість.	1. Виїзд працездатного населення. (за межі громади). 2. Нестабільність політичної та економічної ситуації в державі. 3. Продовження та загострення військово-політичної ситуації на Сході України. 4. Збільшення вартості енергоносіїв. 5. Валютна нестабільність.

Матвіївська громада за підсумками аналізу 2021 року бачила свій розвиток, як розвиток самотійного багатофункціонального утворення із

стійкою та збалансованою економікою, активним і взаємовідповідальним громадянським суспільством, комфортним сільським середовищем, яке б забезпечувало високий рівень життя населення та сприятливих умов для суспільної, господарської, підприємницької діяльності.

За підсумком проведеного аналізу було визначено наступні стратегічні цілі:

- створення сприятливих умов для ведення малого та середнього бізнесу, розвитку с/г виробників та реалізації сільськогосподарської продукції;
- розвинення логістично-транспортного сервісу;
- розвинення місцевого туризму;
- створення високоякісної системи обслуговування дорожньо-транспортної та комунальної інфраструктури;
- підвищення якості комунальних послуг;
- формування системи безпеки і підтримки громадського порядку;
- надання високоякісних медичних, освітніх та культурних послуг;
- надання високоякісних адміністративних та соціальних послуг
- створення системи інформування населення та підтримка організацій громадянського суспільства.

Ці основні стратегічні цілі конкретизуються системою оперативних цілей та забезпечуються заходами і проектами.

Для досягнення визначених цілей було заплановано відповідні програми.

За напрямом забезпечення безпечних умов проживання було підготовлено програму «Створення і використання матеріального резерву для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та їх негативних наслідків на території Матвіївської сільської ради на 2021 рік».

За напрямом комунальне господарство було підготовлено програму ремонту та утримання вулиць і доріг комунальної власності на території Матвіївської сільської ради на 2021-2025 роки.

За напрямом надання матеріальної допомоги було прийнято програму «Турбота» на 2021-2025 роки».

За напрямом забезпечення благоустрою населених пунктів було прийнято кілька програм по окремим населеним пунктам:

- програма про встановлення (змін) меж села Дружелюбівка на 2021 рік.;
- програма нормативної грошової оцінки земель комунальної власності Матвіївської сільської ради на 2021р.;
- програма «Благоустрій населених пунктів Матвіївської сільської ради на 2021-2025 роки»;
- програма «Водозабезпечення населених пунктів Матвіївської сільської ради на 2021-2025 роки»;
- програма «Відзначення державних, місцевих свят на території Матвіївської сільської ради на 2021-2025 роки»;
- програма організації суспільнокорисних робіт для осіб, на яких судом накладено адміністративне стягнення у вигляді виконання оплачуваних суспільно корисних робіт, на території Матвіївської сільської ради на 2021 рік

За напрямом проведення навчань, тренінгів, семінарів для залучення та активізації молоді в житті громади було прийнято програму «Розвиток освіти на території Матвіївської сільської ради на 2021-2025 роки».

За напрямом надання загальної середньої освіти загальноосвітніми навчальними закладами було прийнято програму «Організація безкоштовного харчування учнів 1-4 класів, учнів пільгових категорій та дітей дошкільної групи в закладах освіти на 2021-2025 роки».

Також було запропоновано за напрямом підтримки комунальних підприємств наступні програми:

- Програма «Підтримка діяльності комунальних підприємств сількомунгоспів на території Матвіївської сільської ради на 2021 рік»;

- Програма «Підтримка діяльності КП «Спеціалізована ритуальна служба «Пам'ять» Дружелюбівської сільської ради на 2021 рік»;
- Програма фінансової підтримки Вільнянської міської ради (утримання організацій спільного користування) на 2021 рік.

Фінансування всіх цих програми було заплановано при розподілі місцевого бюджету громади.

“Повноваження виконавчим органам місцевої ради, що дозволяє вибудовувати ефективну систему місцевого самоврядування з високим кадровим потенціалом. Створення Матвіївської територіальної громади дало вагомий ресурс і повентно-спроможну базу та отримати новий поштовх для соціально-економічного розвитку території. Вигідне географічне положення, значний людський потенціал (більше 7 тис. населення), наявна інфраструктура, значний фінансовий ресурс, який Матвіївська громада отримала після об’єднання, дають можливість для реалізації серйозних змін та зрушень до поліпшення ситуації у всіх галузях” [23].

2.2 Оцінювання стану формування та розвитку людського капіталу територіальної громади

Людський капітал Матвіївської сільської ради з одного боку оцінюється чисельністю населення з розподіленням по вікових групах на територіях населених пунктів громади, а з іншого – соціальної інфраструктурою, яка сприяє накопиченню знань і підвищенню якісних характеристик людського капіталу. Відповідно теоретичних основ накопиченню людського капіталу сприяють інвестиції з різних джерел і бюджетів. А саме: бюджет сім’ї; бюджет та фонди суб’єкту господарювання; бюджет територіальної громади; державний бюджет.

Не зважаючи на зміни державного устрою в Україні Обласне управління статистики Запорізької області не надає інформації в розрізі громад, що

ускладнює аналіз аналітичної інформації щодо чисельності населення. Інформація офіційних сайтів громади що наведено в плані соціально-економічного розвитку Матвіївської громади на 2021-2025 рік має невідповідності [54]. До цього слід додати суттєве підвищення динаміки міграції населення з початком збройної агресії російської федерації.

Загальна чисельність населення громади з розподіленням між окремим населеними пунктами наведена в табл. 2.5. Інформацію надано в динаміці і за підсумками 2022 року. Після початку збройної агресії суттєво підвищилась динаміка міграцій, що унеможлиблює організацію більш-менш стабільний облік.

Таблиця 2.5

Чисельність населення громади (осіб)

Населені пункти	2020	2021	2022
с. Матвіївка	3508	3675	3680
сmt Кам'яне	1134	1213	1301
с. Дружелюбівка	447	445	444
с. Українка	318	320	319
с. Новософіївка	447	450	448
с. Новоіванівське	78	78	78
сел.Гасанівка	198	198	197
с. Купріянівка	450	448	444
с. Мала Купріянівка	61	59	58
с. Яковлеве	131	122	117
с. Бекарівка	157	152	148
с. Троянди	125	123	117
ВСЬОГО по громаді	7054	7283	7351

Чисельність населення територіальної громади за підсумками 2022 року складала 7351 особа. Загальна чисельність населення громади мала позитивну динаміку зростання. Чисельність населення за станом на час створення громади наведено в стовпці 2021 і повністю співпадає з інформацією, що наведено на офіційному сайті Запорізької міської ради.

Чисельність населення за категоріями, яку наведено в плані соціально-економічного розвитку Матвіївської громади наведено в табл. 2.6.[54].

Сумарна чисельність населення громади за цим джерелом відрізняється і має трохи іншу тенденцію.

Таблиця 2.6

Чисельність населення громади (осіб) по категоріям

Категорія населення	Станом на 01.01.2017	Станом на 01.01.2018	Станом на 01.01.2019	Станом на 01.01.2020	Станом на 01.01.2021
Всього	9044	9063	8927	8561	8481
Дошкільного і шкільного віку	1167	1254	1258	1152	1192
Працездатне населення (16-60 років)	5528	5171	5151	4134	4971
Пенсійного віку	2349	2638	2252	3131	2174
Люді з обмеженими можливостями			266	144	144

Аналіз динаміки змін дозволяє дійти до наступних висновків. Загальна кількість населення має тенденцію до зменшення. Також тенденцію до зменшення має чисельність працездатного населення у віці від 16 до 60 років. Чисельність цієї категорії населення зменшилась починаючи з 2017 року майже на 10%. Чисельність населення дошкільного і шкільного віку набуває незначного зростання. Чисельність населення пенсійного віку має не стійку динаміку. У 2018 та 2020 році чисельність населення пенсійного віку зростає, а в інші роки зменшується. За станом на 01.01.2021 року чисельність населення має зменшення відносно 2017 року. Все це свідчить про позитивну динаміку демографічних змін в громаді. Але більш якісний прогноз можна зробити тільки на основі повної інформації про склад населення по віковим групам одного виміру.

Конкретизовану інформацію по окремим населеним пунктам наведено в табл. 2.7.

Аналіз динаміки демографічних змін по окремим населеним пунктам визначає позитивну динаміку безпосередньо в с.Матвіївка і с.Дружелюбівка. По інших населених пунктах спостерігається незначне зменшення чисельності населення.

Таблиця 2.7

**Чисельність населення громади (осіб) по категоріям у розрізі
окремих населених пунктів**

Категорія населення	Станом на 01.01.2017	Станом на 01.01.2018	Станом на 01.01.2019	Станом на 01.01.2020	Станом на 01.01.2021
с.Матвіївка					
Дошкільного і шкільного віку	485	491	487	515	510
Працездатне населення (16-60 років)	3105	2862	2833	2375	2918
Пенсійного віку	1383	1605	1176	1888	1230
Люді з обмеженими можливостями			199	97	97
с.Дружелюбівка					
Дошкільного і шкільного віку	68	71	72	77	70
Працездатне населення (16-60 років)	1424	1368	1263	808	1033
Пенсійного віку	423	501	575	709	464
Люді з обмеженими можливостями			38	28	28
с.м.т. Кам'яне					
Дошкільного і шкільного віку	291	294	285	287	273
Працездатне населення (16-60 років)	731	674	789	714	739
Пенсійного віку	393	374	368	347	336
Люді з обмеженими можливостями			10	11	11
с.Купріянівка					
Дошкільного і шкільного віку	91	96	100	94	96
Працездатне населення (16-60 років)	268	267	266	237	281
Пенсійного віку	150	158	133	187	144
Люді з обмеженими можливостями			19	8	8
с.Гасанівка					
Дошкільного і шкільного віку	43	40	43	11	28
с.Новоіванівське					
Дошкільного і шкільного віку	8	7	9	2	7
с.Українка					
Дошкільного і шкільного віку	54	55	59	18	38
с.Новософіївка					
Дошкільного і шкільного віку	8	80	82	26	50
с.Мала Купріянівка					
Дошкільного і шкільного віку	16	16	15	13	13
с.Бекарівка					
Дошкільного і шкільного віку	39	39	43	48	48
с.Яковлеве					
Дошкільного і шкільного віку	35	35	35	33	30
с.Троянди					
Дошкільного і шкільного віку	29	30	28	28	29

Населення дошкільного і шкільного віку майже по всіх населених пунктах громади має незначні коливання. Тому можна стверджувати про стійке збереження чисельності населення територіальної громади.

Складовою інвестування в розвиток людського капіталу є домогосподарства. Обсяг власного інвестування в розвиток людського капіталу залежить від кількості домогосподарств і їх доходів, що визначаються середньою заробітною платою. Загальна кількість домогосподарств складає 3361. Розподіл домогосподарств Матвіївської сільської ради між населеними пунктами наведено в табл. 2.8 [54].

Таблиця 2.8

Розподіл домогосподарств Матвіївської сільської ради між населеними пунктами

Назва села	Розмір території (га)	Кількість зареєстрованих осіб	Кількість домогосподарств	Площа на одне домогосподарство	Площа на одну особу
Матвіївка	1763,504	3675	1600	1,1	0,48
Дружелюбівка	104,4	445	163	0,64	0,235
Новоіванівське	21,2	78	44	0,48	0,272
Новософіївка	106,7	450	202	0,53	0,237
Українка	40	320	135	0,3	0,125
Гасанівка	28,4	198	81	0,35	0,143
Купріянівка	216,1	395	207	1,04	0,547
Бекарівка	68,3	146	124	0,55	0,468
Яковлево	46,7	103	68	0,69	0,453
Мала Купріянівка	19,3	43	34	0,57	0,449
Троянди	25,4	113	52	0,49	0,225
Кам'яне	165,7	1348	651	0,25	0,123
Всього	2605,704	7314	3361	0,78	0,356

Таблицю побудовано на основі інформації з офіційного сайту Матвіївської громади і модифіковано автором. Зроблено аналіз частки площі на одне домогосподарство і на одну особу. Це середні значення і не пов'язані з наявністю паїв та права власності на землю. Найкращі показники по домогосподарствам в с.Матвіївна і с.Купріянівна. Найбільша частка площі на одного місцевого мешканця також приходить на ці населенні пункти.

Інформацію про середню заробітну плату наведено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Динаміка зростання середньої заробітної плати в Матвіївській
громаді в порівнянні з іншими регіонами**

Регіони	Роки		
	2019	2020	2021
Матвіївська громада	4391	6722	8897
Вільнянський (Запорізький) район	4136	5795	7581
Запорізька область	4621	6435	8295

Середня заробітна плата в Матвіївській громаді набуває позитивну динаміку зростання і за станом на 2021 рік перевищує середню заробітну плату як Вільнянського району так і Запорізькій області в цілому і складала у 2021 році 8897 грн. Що свідчить про збільшення можливостей бюджету домогосподарства для інвестицій у власний людський капітал домогосподарства.

Чисельність населення та демографічний стан є базою для формування і розвитку людського капіталу. Відповідно теорії людського капіталу основними складовими його формування і розвитку є організація системи освіти, створення можливостей культурного розвитку, забезпечення охорони здоров'я, надання соціальних та адміністративних послуг.

Реформа децентралізації привела до створення територіальних громад, які мають власний бюджет, а також мають можливість створення комунальних установ, засновником яких стає місцеве самоврядування. Створення таких установ як правило здійснюється шляхом передачі відповідних закладів з державної власності у комунальну. Від ефективності використання цих нових можливостей безпосередньо залежить формування і розвиток людського капіталу.

Серед суб'єктів господарювання найбільшим є ПАТ «Янцевський гранітний кар'єр». Він інвестує в розвиток людського капіталу підприємства, але серед працівників частка мешканців громади невелика.

Основним джерелом інвестицій в розвиток людського капіталу територіальної громади є її бюджет. Загальну схему надходжень і видатків бюджету наведено на рис. 2.2.

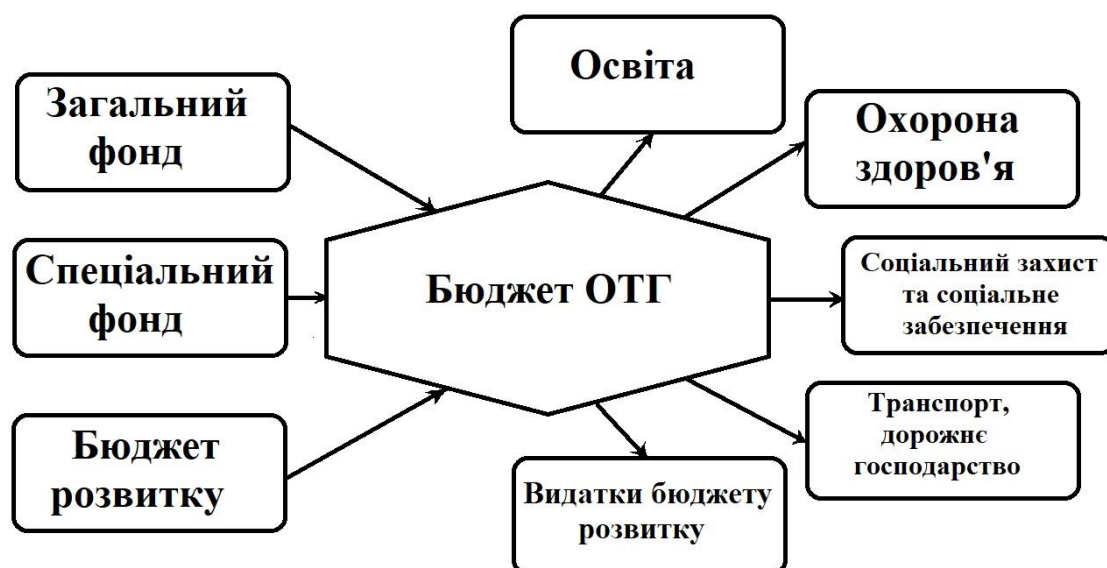

Рис. 2.2 Надходження до бюджету ОТГ та видатки [44].

Основою формування бюджету розвитку є: кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності, включаючи кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них; кошти від повернення кредитів; кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням місцевої державної адміністрації або виконавчого органу відповідної місцевої ради; інші надходження.

Бюджет ОТГ також отримує підтримку від держави у вигляді коштів з Державного фонду регіонального розвитку та субвенцій з державного бюджету для розвитку інфраструктури.

Бюджет ОТГ формується відповідно норм законодавства до 15 жовтня щороку згідно плану розвитку територій громад та планом забезпечення функціонування життєдіяльності громади. Бюджет формується на кожний новий плановий період щорічно. При формуванні бюджету враховуються всі надходження до бюджету ОТГ, видатки та кредитування, відносини між бюджетом ОТГ і державним бюджетом, місцеві запозичення.

Бюджет ОТГ передбачає витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, транспорт та дорожнє господарство і видатки бюджету розвитку.

2.3 Особливості формування та розвитку людського капіталу територіальної громади

Формування та розвиток людського капіталу визначається не тільки чисельністю населення. Вагомий внесок в розвиток людського капіталу здійснює система освіти, система охорони здоров'я, система забезпечення культурного розвитку, система надання соціальних та адміністративних послуг.

Система освіти на території громади передбачає формування і утримання закладів дошкільної освіти, загальної освіти і інтернат. Також в громаді організовано надання освітніх послуг через заклад позашкільної освіти. Закладів наступних рівнів освіти на території громади немає.

До створення громади і набуття можливості формування і розвитку системи освіти та території населених пунктів Матвіївської громади діяли 4 загальноосвітні навчальні заклади: Матвіївський загальноосвітній навчально-виховний комплекс «Всесвіт», Дружелюбівський навчально-виховний комплекс, Купріянівський навчально-виховний комплекс та Кам'янська загальноосвітня школа.

Реформа системи освіти та демографічний провал народжуваності привів до суттєвого зменшення кількості населення шкільного віку. Як наслідок було проведено оптимізацію закладів освіти. Після створення громади і набуття можливостей утворення закладів освіти з фінансуванням з бюджету громади на базі Матвіївського загальноосвітнього навчально-виховного комплексу «Всесвіт» рішенням сільської ради від 24.06.2021 №9 було створено опорний заклад освіти «Матвіївський загальноосвітній

навчально-виховний комплекс «Всесвіт» Матвіївської сільської ради з відокремленими філіями – Дружелюбівською, Купріянівською та Кам'янською. За рейтингом інформаційного освітнього ресурсу «Освіта.ua» ОЗО «Всесвіт» входить в двадцятку найкращих загальноосвітніх навчальних закладів Запорізької області. Учні навчального закладу постійно займають призові місця в обласних та всеукраїнських олімпіадах, конкурсах науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України, конкурсах молодіжних інноваційних проєктів [54].

Система закладів дошкільної освіти Матвіївської громади складається з наступних закладів:

- ЗДО (дитячий садок) «Барвінок», смт. Кам'яне;
- ДНЗ «Калинонька» ОЗО Матвіївський ЗНВК «Всесвіт», с. Матвіївка.

Заклад дошкільної освіти (дитячий садок) «Барвінок» розташований в смт. Кам'яне, був заснований в 1961 році для дітей працівників Янцівського гранітного кар'єру, складався з однієї групи. В подальшому були добудовані нові приміщення, відкриті додаткові групи.

Дошкільний навчальний заклад «Калинонька» функціонує при ОЗО «Всесвіт».

Крім того, на території громади функціонує Комунальний заклад «Матвіївська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІІ ступенів» Запорізької обласної ради. Заклад охоплює навчанням дітей з хронічними неспецифічними захворюваннями органів дихання та задовольняє потреби дітей у загальній середній освіті, соціальній допомозі. В школі-інтернаті учні отримують повну загальну середню освіту відповідно до Державних стандартів. В 2021-2022 навчальному роках в школу-інтернат відвідували 199 учнів та 73 дітей в дошкільних групах. Школа-інтернат належить до сфери управління Департаменту освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації.

Інформацію про дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади наведено в табл. 2.10. [54]

Таблиця 2.10

Дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади

Показники	2020	2021	2022
Кількість дошкільних закладів, одиниць	4	2	2
Кількість дітей в дошкільних закладах, тис. осіб	0,118	0,119	0,082
Завантаженість дошкільних закладів (дітей на 100 місць)	118	119	82
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, одиниць	4	1	1
Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, осіб	732	750	770
Кількість вчителів у загальноосвітніх навчальних закладах, осіб	88	92	72

Всебічний розвиток молоді не можливий без організації позашкільної освіти, де молодь здійснює свій розвиток за власним вподобанням зі створенням добровільних творчих колективів. На території громади функціонує комунальний заклад «Матвіївська дитяча музична школа». В закладі може займатися до 80 вихованців в відділеннях за напрямками: музичне мистецтво, образотворче мистецтво, хореографія. Вихованці закладу беруть активну участь в різноманітних конкурсах мистецтв та займають призові місця.

Крім освіти важливим компонентом формування та розвитку людського капіталу є організація системи охорони здоров'я в громаді. Реформа децентралізації надала нові можливості щодо передачі державних закладів охорони здоров'я у комунальну власність громади.

На території Матвіївської громади функціонують заклади охорони здоров'я: амбулаторія загальної практики сімейної медицини с.Матвіївка (обслуговує населення села Матвіївка), амбулаторія загальної практики сімейної медицини смт.Кам'яне (обслуговує населення сіл Дружелюбівка,

Новософіївка, Українка, Новоіванівське, селища Гасанівка та смт.Кам'яне), Купріянівський фельдшерсько-акушерський пункт (обслуговує населення сіл Купріянівка, Бекарівка, Яковлеве, Троянди, Мала Купріянівка).

Мережа вказаних закладів охорони здоров'я відноситься до комунального неприбуткового підприємства «Центр первинної медико-санітарної допомоги» Вільнянської міської ради. На виконання Програми «Про затвердження Програм для надання іншої субвенції з бюджету Матвіївської сільської територіальної громади до бюджету Вільнянської міської територіальної громади на 2023 рік» з бюджету Матвіївської сільської територіальної громади до місцевого бюджету Вільнянської міської ради надається інша субвенція, що дає змогу своєчасно оплачувати видатки закладів первинної медицини, що розташовані на території Матвіївської сільської територіальної громади, для забезпечення своєчасного та безперервного надання населенню медичних послуг. Вподальшому планується в Матвіївській громаді створити комунальне неприбуткове підприємство з надання медичних послуг населенню.

Перелік закладів охорони здоров'я що діють на території Матвіївський громади наведено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Місткість закладів охорони здоров'я станом на 2022 рік

	Назва та місце розміщення	Рік побудови чи капремонту	Проектна потужність /ліжок	Наповненість	Основна проблема
1	АЗПСМ с. Матвіївка	1980	50 відвідувань	3952	Поточний ремонт
2	АЗПМС смт. Кам'яне	1988	стаціонар 6 ліжок	1729	Ремонт опалення, придбання меблів (стілці, столи)
3	Купріянівський ФАП	1986	Стаціонар 1 ліжко	-	Поточний ремонт

Заклади охорони здоров'я спеціалізованого рівня на території громади відсутні.

Наступним складовим забезпечення розвитку людського капіталу є можливість забезпечення культурного розвитку.

На базі Матвіївського сільського центру культури і дозвілля рішенням сесії Матвіївської сільської ради від 22.04.2021 № 61 створено комунальний заклад «Центр культури, дозвілля та спорту» Матвіївської сільської ради, в структуру якого входять 4 сільських заклади культури: Матвіївський сільський центр культури і дозвілля, Новософіївський будинок культури, Кам'яний культури, Купріянівський будинок культури.

Головною метою діяльності закладів культури Матвіївської територіальної громади є поступове створення на базі мережі закладів культури сучасного культурно-дозвілєвого простору суспільної активності, поліпшення рівня культурологічної освіти, інформованості сільського населення збереження мережі закладів культури, здійснення заходів щодо збереження і примноження культурного потенціалу громади, покращення рівня та збільшення асортименту культосвітніх послуг для населення, всебічного задоволення культурно-мистецьких та інформаційних потреб населення.

В комунальному закладі «Центр культури, дозвілля та спорту» функціонують клубні формування:

- вокальні ансамблі: вокально – інструментальний ансамбль «Cover band «Gems», народний вокальний ансамбль «Калинонька», вокальний ансамбль «Господині», народний фольклорний самодіяльний колектив «Вечорниці», вокальний ансамбль «Краплинка»;

- малі вокальні форми: окремі виконавці, дует «Тандем», дует «Діамант», дует «Similar girls»;

- гуртки: гурток "Інформація та читання", гурток «Художнє читання», театральний гурток «Калейдоскоп», театральний гурток «Саквояж», театральний гурток «Дві кумасі», танцювальний гурток «Натхнення»;

- любительські об'єднання: «Арт клуб», «Чарівниця», «Юність», жіночий клуб «Чарівність 100%», «Зустріч друзів»;
- студія циркового мистецтва «Драйв».

Забезпечення надання населенню соціальних послуг також сприяє розвитку людського капіталу. Саме тому рішенням Матвіївської сільської ради від 15.12.2020 №3 було створено комунальну установу «Центр надання соціальних послуг» Матвіївської сільської ради (далі – ЦНСП Матвіївської сільської ради) та затверджено Положення ЦНСП Матвіївської сільської ради.

Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг» Матвіївської сільської ради є установою соціального захисту населення, що надає соціальні послуги громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, заснованою на спільній власності Матвіївської сільської ради.

Основною метою діяльності ЦНСП Матвіївської сільської ради є надання соціальних послуг громадянам, які проживають на території громади на законних підставах, перебувають у складних життєвих обставинах й потребують сторонньої допомоги.

Метою роботи соціальних робітників є забезпечення в межах визначених законодавством прав членів територіальної громади в сфері соціального захисту населення шляхом здійснення нагляду за додержанням на території Матвіївської сільської ради вимог законодавства у цих сферах, виконання відповідних державних і місцевих програм соціального захисту та зайнятості населення, надання якісних соціальних послуг.

Робота соціальних робітників з надання соціальної послуги догляд вдома направлена на виявлення та надання допомоги самотнім непрацездатним громадянам і інвалідам, які не в змозі самотійно себе обслуговувати та потребують сторонньої допомоги. Соціальними робітниками надаються різні види соціальних послуг вдома, згідно медичних висновків та укладених договорів.

Соціальні робітники протягом I кварталу 2023 року надало соціальні послуги за місцем проживання безоплатно 20 мешканцям. Загалом надано 1805 соціальних послуг, 189 відвідувань. Більшість з них це одинокі люди, діти війни, інваліди. Понад 16 чоловік з обмеженою рухомою діяльністю. Послуги надавали 3 соціальних робітника в 6 населених пунктах громади (с.Матвіївка, с.Бекарівка, с.Купріянівка, с.Дружелюбівка, с.Українка). Середнє навантаження на одного соціального робітника, працюючого повний робочий день, складало 6 чоловік. В зв'язку з військовим станом змінений графік роботи, відвідування 1 підопічного 1 раз на тиждень. Враховуючи потреби отримувачів послуги догляд вдома для осіб з інвалідністю внесено зміни до графіків роботи. Відвідування осіб з інвалідністю відбувається 2 рази на тиждень.

Соціальні робітники, які надають соціальну послугу догляд вдома ЦНСП Матвіївської сільської ради працюють відповідно до Державного стандарту догляду вдома. Для обліку роботи використовується як паперова так і електронна база даних щодо соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

З питань надання соціальної допомоги сім'ям, дітям та молоді, ЦНСП Матвіївської сільської ради відповідно до покладених на нього завдань, здійснює заходи щодо:

- а) виявлення та обліку сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;
- б) контролю у межах повноважень за цільовим використанням державної допомоги при народженні дитини;
- в) соціальної та/або психологічної підтримки учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, організація надання їм допомоги з урахуванням визначених потреб;

г) соціальної та психологічної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя, організація здійснення наставництва;

г) соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу;

д) проводить оцінку потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, у тому числі сімей учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщених осіб, визначає види соціальних послуг та методи соціальної роботи, забезпечує психологічну підтримку; г

е) надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, у тому числі особам, які постраждали від насильства в сім'ї та торгівлі людьми, сім'ям учасників антитерористичної операції та внутрішньо переміщеним особам, сім'ям в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування та у разі потреби здійснює їх соціальний супровід;

ж) за повідомленням установ виконання покарань або за повідомленням структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної держадміністрації здійснює соціальний патронаж осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом;

з) складає план реабілітації особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

і) організовує здійснення наставництва над дитиною, яка проживає у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей;

к) узагальнює на місцевому рівні статистичні дані та готує інформаційно-аналітичні матеріали стосовно проведеної соціальної роботи, які подає відповідному органу місцевої влади, Департаменту

соціального захисту населення, Запорізькому обласному центру соціальних служб.

Фахівці із соціальної роботи ЦНСП Матвіївської сільської ради можуть забезпечити на ранньому етапі виявлення сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, запобігти появі нових проблем та сприяти збереженню біологічної сім'ї. Саме фахівець ЦНСП Матвіївської сільської ради зв'язуюча ланка між громадянами та всією соціальною мережею, оскільки безпосередньо контактує та співпрацює зі школою, закладами охорони здоров'я на селі, органами місцевого самоврядування, поліцейським громади, сільською громадою. Таким чином, його робота безпосередньо вирішує проблеми соціального сирітства, які коштують державі набагато більше. Систематично здійснюється облік сімей /осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

В процесі роботи з сім'ями ОТГ фахівцями із соціальної роботи ЦНСП Матвіївської сільської ради визначено основні причини, з якими найчастіше пов'язані проблеми, що виникають у них: зловживання спиртними напоями; безробіття; низький рівень виховного потенціалу батьків; труднощі підліткового віку; інвалідність дітей; конфлікт між членами родини; малозабезпеченість (незадовільні умови проживання), злочинність і правопорушення членів сім'ї. Важливим фактором сімейного неблагополуччя також є низький рівень матеріального забезпечення, від 24.02.2022 – вимушене переселення, пов'язане з війною.

Протягом 3 місяців 2023 року надійшла інформація щодо 15 сімей, здійснено 13 оцінок потреб (2 сім'ї щодо яких надійшли повідомлення не проживають за вказаними адресами) 11 сімей перебувають в складних життєвих обставинах. З них 10 сімей охоплено соціальними послугами: консультування – 4, соціальний супровід сімей, які опинились в складних життєвих обставинах – 7. Соціальну послугу соціальний супровід сімей у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування - 2. В

родинах охоплених соціальними послугами 21 дорослий і 23 дитини. Послугу соціального супроводу отримують дві прийомні сім'ї в них виховується 3 дитини.

Працівники ЦНСП Матвіївської сільської ради постійно працюють на видачі гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, та соціально незахищеним мешканцям, які проживають на території Матвіївської сільської ради. Гуманітарну допомогу отримали: пенсіонери, багатодітні родини, одинокі матері/батьки, малозабезпечені сім'ї, безробітні, особи з інвалідністю, родини члени сім'ї, яких служать в ЗСУ.

Пропозиції щодо покращення діяльності ЦНСП Матвіївської сільської ради:

- придбання електровелосипедів для соціальних робітників, що зменшить час на прибуття до ортимувачів соціальних послуг;
- для ефективної роботи фахівців із соціальної роботи необхідно придбати два комп'ютери та для виготовлення друкованої продукції необхідно придбати МФУ багатофункціональний пристрій;
- придбати автомобіль для відвідування родин та надання послуги «Соціальне таксі»;
- придбати спецавто для перевезення маломобільних груп населення;
- створити сенсорну кімнату;
- виділити окреме приміщення для створення умов відповідно до вимог чинного законодавства;
- ввести до штату посаду психолога;
- створити робочу групу і проводити засідання за потреби з метою узгодження роботи відділу соціального захисту, ЦНАП, відділу ССД, ЦНСП відповідно до чинного законодавства;
- для підвищення ефективності роботи та профілактики професійного вигорання залучати для проведення супервізій спеціалістів із інших організацій;

– опрацювання питання щодо створення притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі на підставі аналізу та прогнозування потреб територіальної громади.

Інформаційне забезпечення і надання послуг адміністративного характеру здійснює «Центр надання адміністративних послуг», який було створено рішенням Матвіївської територіальної громади.

На даний час Центр надання адміністративних послуг Матвіївської сільської ради надає 157 послуг відповідно до рішень Матвіївської сільської ради від 23.02.2023 №26 та від 25.05.2023 №7, якими затверджено Перелік адміністративних послуг.

Висновки до розділу 2

Можливості управління процесами формування та розвитку людського капіталу територіальної громади розглянуті на прикладі Матвіївської територіальної громади Запорізького району Запорізької області.

Матвіївська сільська територіальна громада створена у 2020 році і поєднує 12 населених пунктів з загальною чисельністю близько 9 тисяч мешканців і площею 8 тисяч гектар. Управління здійснюється органом самоврядування – Матвіївська сільська рада Запорізького району Запорізької області.

Близько 70% території Запорізької області окуповано, але Матвіївська громада територіально повністю знаходиться на підконтрольній Україні території і знаходиться в зоні можливих бойових дій. Це визначає особливості формування і розвитку територіальної громади.

Інфраструктура громади повністю забезпечує її існування, а географічне розположення і наближення до транспортних коридорів формує її подальший розвиток. З початком війни людський капітал постійно змінюється під впливом вимушених міграцій. Частина населення мігрує в західні райони і за

кордон. Чоловіче населення мобілізаційного віку стає на захист України. Населення поповнюється також за рахунок внутрішньо-переміщених осіб з окупованих територій. Тому динаміка змін чисельності населення віддзеркалює поточний стан більшості громад.

Щодо стану забезпечення розвитку людського капіталу, то на території громади є освітні заклади дошкільні, позашкільні, початкової і середньо-шкільної освіти. Закладів освіти вищих рівнів на території громади немає.

Система охорони здоров'я забезпечується комунальними установами Вільнянської територіальної громади.

На території громади є заклади, що забезпечують, культурний розвиток, соціальний захист. Працює центр надання адміністративних послуг.

В розвитку громади приймає участь все населення. При формуванні плану соціально-економічного розвитку територіальної громади на 2021-2025 рік було враховано всі потреби населення через їх опитування шляхом анкетування. Але військові дії, що почались в 2022 році і їх вплив на реалізацію планів розвитку визначили нові загрози, що визначили необхідність повного перегляду стратегії подальшого розвитку.

Разом із тим на сьогодні громада вже починає працювати над стратегічним планом відновлення.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЖЛИВОСТЕЙ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

3.1 Вплив війни на зміни стану людського капіталу територіальної громади та його можливий повоєнний стан

З початком війни зміни стану людського капіталу розпочалися по всій Україні. Не залишилось жодної територіальної громади якої не торкнулися зміни за наслідками впливу війни. Людський капітал умовно можна групувати як все населення, населення мобілізаційного віку і людський капітал громад. Вплив війни має широкий спектр дії. Зовсім інший характер наслідків змін людського капіталу буде мати перемога і завершення війни. Структуризацію наслідків впливу війни наведено на рис.3.1.

Серед найбільш впливових наслідків війни на все населення, яке формує людський капітал громад можна визначити:

- Міграційні процеси;
- Завади процесам навчання і умовах роботи;
- Психологічний вплив на працездатність.

Насамперед це міграційні переміщення людського капіталу. Переміщення продовжуються і зараз. Умовно їх можна поділити на кілька характерних груп міграцій в залежності від причини і мети.

Перша група. Це міграції з окупованих територій. Міграції відбувались в межах області на підконтрольну Україні територію. Таки міграції відбуваються, якщо населення має можливість забезпечити своє існування (є родичі, є житло і інші умови). Також таки міграції можуть бути транзитними

для пересування у більш віддалені від зони бойових дій регіони і навіть в інші країни, що характерно для інших груп мігрантів.

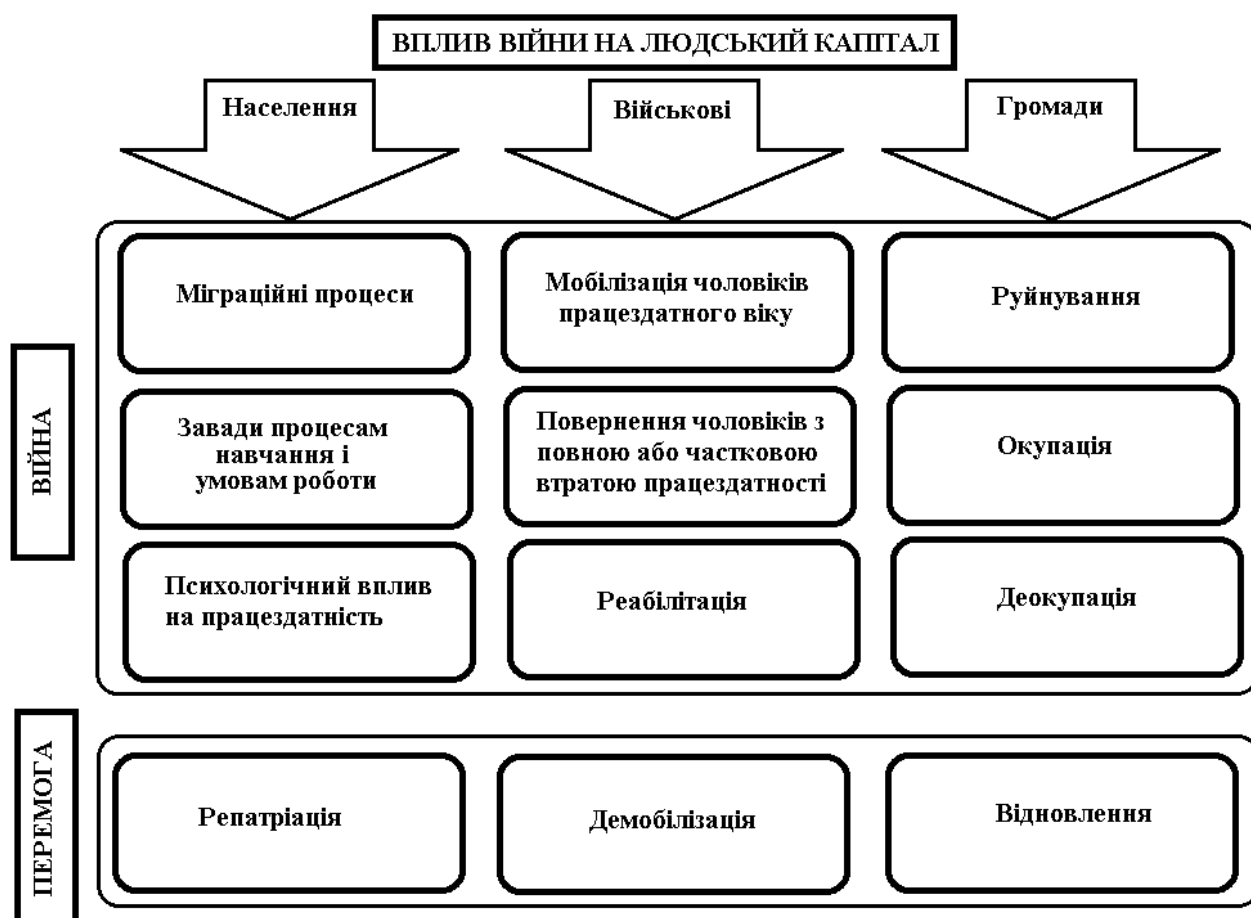

Рис. 3.1. Структуризація наслідків впливу війни на людський капітал.

* Примітка. Розроблено автором.

Друга група. Це мігранти як з окупованих територій, так і з територій можливих бойових дій. Ця група мігрує або в Київ, або на Західну Україну з орендою житла і пошуком місця роботи. Часто представники цієї групи мали власний бізнес на окупованих або прифронтових територіях, який не може бути продовжений. Така міграція може супроводжуватися релокацією бізнесу.

Третя група. Це міграції працівників разом з релокацією організації. До цієї категорії відносяться бюджетні організації, заклади освіти, керівництво територіальних громад.

Четверте група. Це мігранти з України в інші країни світу. Таки міграції не носять системного та спланованого характеру. Міграція проходить під впливом змін зовнішнього середовища таких мігрантів (руйнування житла, окупація, тощо). В пошуках захисту і кращих умов міграції можуть послідовно продовжуватися через ряд країн.

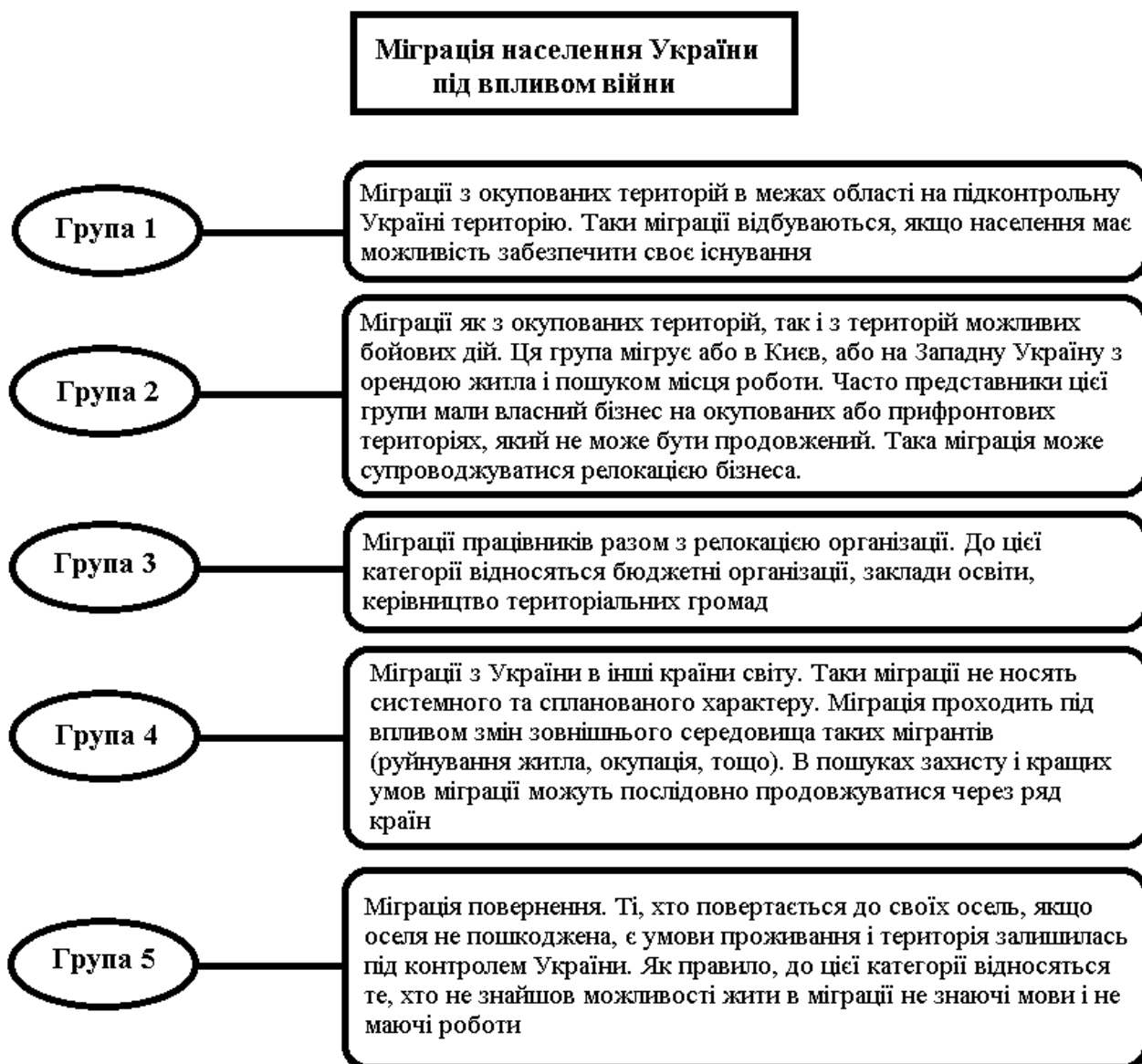

Рис. 3.2 Формалізація груп міграцій під впливом війни

* Примітка. Розроблено автором.

П'ята група мігрантів – це ті, хто повертається до своїх осель, якщо оселя не пошкоджена, є умови проживання і територія залишилась під

контролем України. Як правило, до цієї категорії відносяться те, хто не знайшов можливості жити в міграції не знаючі мови і не маючи роботи.

Міграції можуть супроводжуватися релокацією бізнесу. Якщо мігранти повністю адаптувались до нових умов та трансформувались до життя іншої країни, то такі мігранти можуть вже не повернутися в Україну навіть після війни.

Практично все населення країни, що формує її людський капітал в умовах війни під час обстрілів має ховатися в бомбосховищах. На цей час припиняється робота. А у випадку пошкодження обладнання, руйнування будівель організації, де розташовані робочі місця, руйнування інфраструктури, відключення енергопостачання і інших впливів продовження виробничого процесу запиняється на не визначений час до усунення наслідків пошкоджень.

Нові умови навчання під час війни, особливо на території наближеної до бойових дій вимагає забезпечення захисту як викладачів так і учнів та здобувачів освіти всіх рівнів. Для цього процеси навчання відбуваються в режимі он лайн. Відсутність безпосереднього контакту з викладачем, а також неможливість проведення практичних занять в режимі оффлайн погіршують якість навчання і негативно впливають на засвоєння знань здобувачами освіти. Для можливості проведення занять в режимі оффлайн необхідним є створення захищених від обстрілів споруд. Але руйнування інфраструктури енергетики негативно впливає на процес навчання.

Все також впливає на психологічний стан і працездатність населення. Знижується продуктивність праці і економічна активність населення. Психологічний тиск війни відчують майже всі громадяни України.

Всі ці розглянуті аспекти впливу війни на людський потенціал Матвіївської громади також відбуваються. Територія Матвіївської сільської територіальної громади з 01.02.2023 року відповідно до наказу Міністерства реінтеграції віднесено до території можливих бойових дій [78].

Частина населення що складає мобілізаційний потенціал країни має особливості впливу війни і відповідно формує вплив на людський потенціал будь-якої громади України.

Наступну групу впливів пов'язано чоловіками працездатного віку які формують мобілізаційний потенціал. Більше двох років продовжується війна. За цей час через бойові дії по захисту України вже пройшла суттєва частина чоловіків. Військові і зараз боронять Україну і захищають нас від наступу російської навали. Це найбільш продуктивна частка населення працездатного віку, яка складала основу багатьох підприємств. Це вимушена необхідність захисту України від збройної агресії рф. Але втрата такого людського капіталу негативно відбивається на економіці як регіону, так і країни в цілому. Разом з робітниками суб'єкти господарювання втрачають свої інвестиції в їх навчання. Відповідно до законодавства це тимчасова втрата і повернення цей категорії після війни дозволить повернути втрачене. Але війна, на жаль, може привести до втрати працездатності у наслідок поранень і навіть до загибелі, що є втратою на завжди.

Повернення чоловіків з повною або частковою втратою працездатності також впливає на людський капітал. Повернення чоловіків з повною, або частковою втратою працездатності потребує їх реабілітації і пошуку нових можливостей знаходження себе в суспільстві. Можливе також засвоєння нових знань та навичок, нових компетентностей для можливості реалізації себе. Нажаль залишається частина чоловіків, які майже повністю втратили працездатність і потребують соціального захисту.

Чоловіки, що пройшли бойові зіткнення, коли на їх очах втрачають життя їх побратими, мають психологічні травми, контузії, що потребують тривалої реабілітації. Таки інвестиції в оздоровлення і поновлення людського капіталу вкрай необхідні.

В ході війни під обстрілами може знаходитись будь яка територія України. Обстріли також створюють завади процесам навчання і умовам роботи. Таки

обстріли приводять до необхідності припиняти роботу і ховатися в бомбосховищах. А процеси навчання відбуваються в он лайн режимі. У випадку руйнування об'єктів виникають проблеми з постачанням енергоресурсів і навіть припинення існування підприємства частково або повністю. Під час обстрілів може відбуватись поранення або навіть втрата життя звичайних громадян, які є носіями людського капіталу. Протидія руйнуванню – це відбудова втраченого, але це потребує час та зовсім інших навичок людського потенціалу. Отже накопичений людський потенціал має змінюватися.

Найгірший вплив війни – це окупація територій разом з населенням, що залишилося. Людський потенціал населення окупованих територій не може реалізовуватись Україною. Населення, що залишилось на окупованій території має громадянство України, але правила та умови проживання диктують окупанти. Людський капітал що має населення окупованих територій майже повністю стає недоступним Україні. Вплив на людський капітал з боку окупантів має високу ступень невизначеності. Здійснюється навіть примусове переміщення кореного населення захоплених територій у віддалені території Росії з одночасним перепеленням на окуповану територію населення з депресивних регіонів Росії і заселення їх в помешкання, де відсутні власники.

Повернення цього людського капіталу з окупованих територій можливо або шляхом міграції на підконтрольну Україні територію (це довгий обхідний шлях з багатьма завадами), або шляхом де окупації. І навіть у цьому випадку населення що примусово було переселено залишається на території рф.

Фізичні втрати населення відбуваються у наслідок будь-якої війни. Втрати відбуваються не тільки серед військових. В Україні вже дуже багато втрат серед цивільного населення.

Зовсім інший характер впливу війни на людський капітал має завершення війни і перемога України. Збереження України, як вільної держави потребує зовсім інших впливів на розвиток людського капіталу.

По-перше, це повернення військовополонених, репатріація дітей і дорослих яких примусово перемістили з окупованих територій у віддалені території Росії.

По-друге, це довгоочікувана демобілізація і повернення чоловіків на підприємства. Але втрати під час бойових дій суттєве зменшують цей контингент. Крім того, частина військових має залишитись, щоб боронити України від спроб реваншу.

Звільнені території потребують відновлення. Вже зараз кожна громада готує плани відновлення, щоб можна було не втрачаючи часу приступити до реалізації цих планів.

3.2 Модель управління формуванням, розвитком та відновленням людського капіталу у повоєнний період

Матвіївська територіальна громада враховуючі зміни зовнішнього середовища, які привели до неможливості реалізації багатьох задумів, що були в плані соціально-економічного розвитку громади на 2021-2025 рік, приступила до формування нового стратегічного плану розвитку громади. Було проведено опитування населення і суб'єктів господарювання шляхом анкетування. На основі аналізу результатів анкетування було побудовано таблицю SWOT аналізу з визначенням нових сильних та слабких сторін, а також загроз і можливостей.

Аналіз елементів таблиці дозволив сформувати нові цілі стратегічного розвитку та напрями їх реалізації.

Матвіївська територіальна громада підпала під вплив практично всіх складових впливу війни в той або іншій ступені. Тому вже зараз потребується формування стратегічного плану відновлення громади.

Якщо розглядати питання формування, розвитку та відновлення людського капіталу територіальних громад, то треба визначити завдання і

механізми виконання цих завдань. Необхідним методичним підходом до вирішення цього питання є формування державної регіональної політики розвитку людського капіталу територіальної громади. Політика має визначати завдання розвитку, механізми їх досягнення і очікувані результати (рис.3.3).

Відповідно до теорії людського капіталу його розвиток потребує інвестицій. Розвиток людського капіталу може бути конкретизований за напрямками:

- Набуття освіти;
- Набуття професійного досвіду та кваліфікації;
- Накопичення знань;
- Організація охорони здоров'я;
- Інформаційне забезпечення розвитку людини;
- Географічна мобільність.

Кожен з цих напрямів має бути конкретизований окремими завданнями реалізації.

В умовах впливу війни формування, розвиток та відновлення людського капіталу громади потребує додаткових напрямів інвестування і пошуку нових джерел.

Для побудови моделі управління формуванням, розвитком та відновленням людського капіталу територіальних громад необхідним є дотримання прийнятої державної політики. Така державна політика в умовах війни і повоєнного стану може визначати наступні можливі очікувані результати:

- зниження втрат населення до природного значення і підвищення народжуваності;
- забезпечення процесів навчання в умовах війни для різних вікових груп населення;
- забезпечення соціального становища відповідно походження, професії, віку, статі;

- сприяння звільненню України від окупантів і захист кордонів від нападів агресора;
- забезпечення комфортного життя, добробуту і гідної праці.

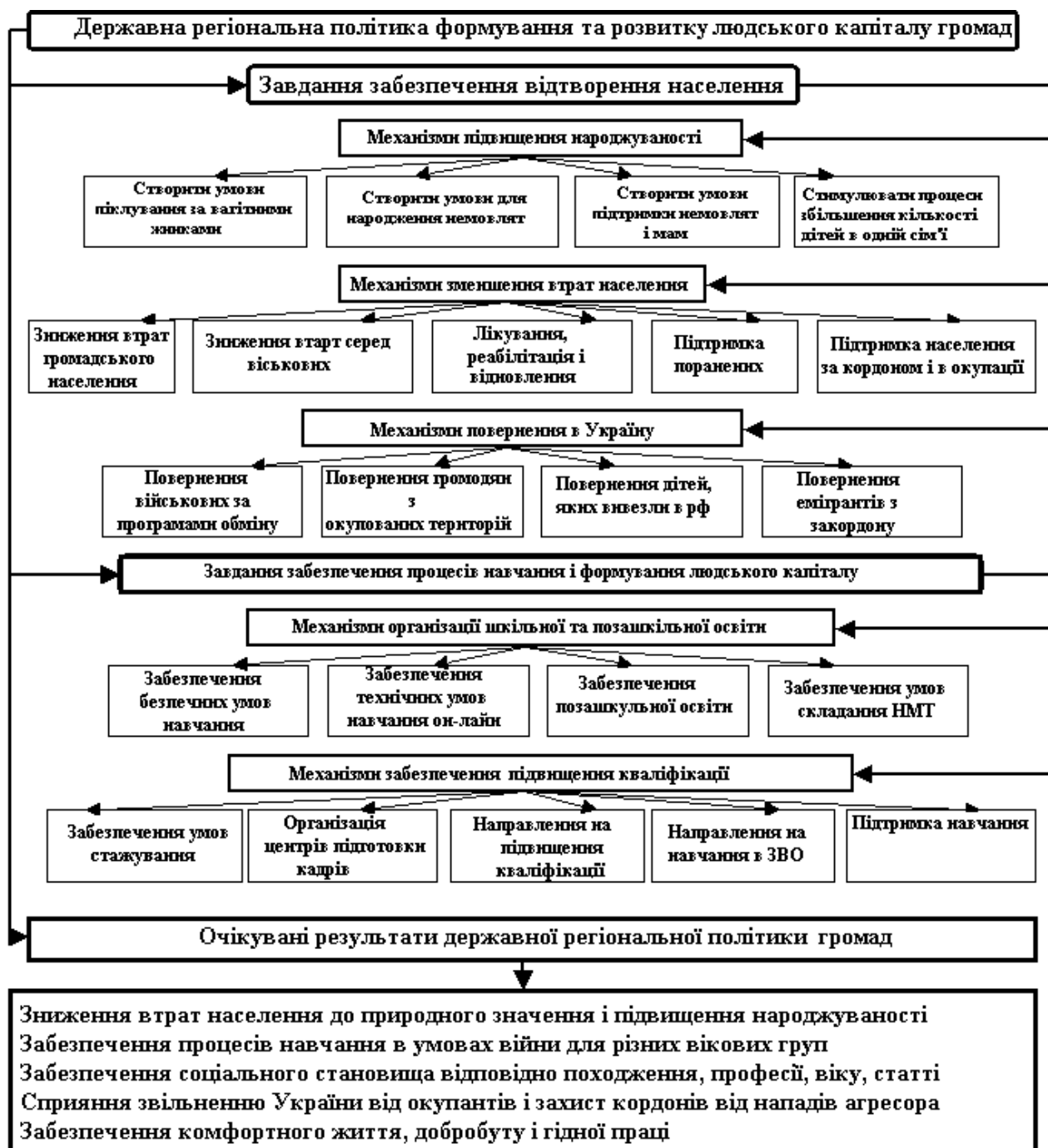

Рис. 3.3 Державна регіональна політика формування і розвитку людського капіталу громад

* Примітка. Розроблено автором.

Для досягнення визначених результатів можна запропонувати наступні завдання і механізми їх реалізації.

По-перше, це забезпечення відтворення населення. Для цього можуть бути використані наступні механізми:

- механізм підвищення народжуваності;
- механізм зменшення втрат населення;
- механізм повернення в Україну.

Для підвищення народжуваності необхідним є підвищення добробуту і стимулювання процесів збільшення кількості дітей в одній сім'ї. Підтримка молодих сімей. Також треба створювати відповідні умови піклування за вагітними жінками та умови для народження немовлят. Після народження необхідним є створення умов підтримки немовлят і мам.

Для зменшення втрат населення під час війни необхідним може бути створення умов зниження втрат громадського населення шляхом забезпечення наявності укриття в місцях скопичення людей, а також попередження про небезпеку. Особливим може бути створення шкільних класів в безпечних умовах, захищених від обстрілів. Зниження втрат серед військових знаходиться за межами можливостей громади. Громада може тільки підтримувати чоловіків що мобілізовані від громади. При поверненні в громаду мобілізованих військових після поранення важливим є забезпечення їх лікування, реабілітації і відновлення, а також надання соціальної і психологічної підтримки поранених для скорішої адаптації та забезпечення соціального становища. Важливим є підтримка зв'язків з тою часткою населення громади що вимушена була мігрувати для їх повернення в громаду після війни.

Механізми повернення в Україну та в громаду з якої населення вимушено було виїхати мають складатися з наступних напрямів:

- повернення полонених військових за програмами обміну;
- повернення громадян, які залишились на окупованих територіях;

- повернення дітей, яких вивезли до рф;
- повернення мігрантів з західних регіонів України та з закордону.

Разом зі збереженням чисельності населення важливим елементом формування, розвитку та відновлення людського капіталу громади є завдання забезпечення процесів навчання. Для цього в умовах громади можуть бути задіяні механізми організації шкільної та позашкільної освіти а також механізми забезпечення стажування, набуття і підвищення кваліфікації.

Механізм організації шкільної та позашкільної освіти в умовах громади насамперед має передбачати забезпечення безпечних умов навчання. В умовах війни і постійних обстрілів необхідним є забезпечення технічних умов навчання он лайн а саме наявність комп'ютерів з відеокамерами, створення інфраструктури доступу для швидкого Інтернету на основі оптоволоконних ліній зв'язку, що захищені від перебоїв з подання електричної енергії. Технічні засоби на віддалених місцях також мають бути захищені від зникнення електричної енергії в наслідок пошкодження інфраструктури та віялових відключень світла.

Важливою складовою всебічного розвитку молоді є організація позашкільної освіти. Треба розширювати напрями творчої реалізації школярів. Це дозволить ще під час навчання в школі вже набувати софт скілс, роботу в команді, участь в добровільних об'єднаннях творчих колективів, спробувати себе у різних напрямках і визначатись з подальшим професійним розвитком. Розвитку позашкільної освіти багато уваги приділяє Міністерство освіти і науки через впровадження типових освітніх програм за різними напрямами. В межах громади заклади позашкільної освіти можуть співпрацювати з центрами культури громади, де також розвиваються добровільні об'єднання творчих колективів.

Для організації підтримки молоді у подальшому навчанні для накопичення людського капіталу доцільним є створення умов для підготовки до складання національного мільтідисциплінарного тесту випускниками шкіл.

Для населення з різним рівнем освіти має бути задіяний механізм забезпечення підвищення кваліфікації і створена система стажування. Цей механізм дозволяє не тільки підвищувати кваліфікацію, а і формувати потрібні громаді навички людського капіталу для її економічного, соціального і екологічного розвитку, що є основою сталого розвитку.

Для цього має бути передбачено забезпечення умов стажування, організовано центр підготовки кадрів для передачі і розповсюдження досвіду. Доцільним є направлення мешканців громади на підвищення кваліфікації за потрібними громаді напрямками.

Для обдарованої молоді важливим є сприяння подальшому навчанню в закладах вищої освіти. Також необхідною є підтримка тих, хто навчається в закладах освіти за межами громади за умови їх повернення в громаду після навчання.

Виконання цих завдань і реалізація механізмів дозволить сприяти формуванню і розвитку людського капіталу громади.

Реалізація визначеної державної політики формування і розвитку людського капіталу територіальної громади має знаходити підтримку через бюджет громади і план соціально-економічного розвитку.

За визначеними завданнями в Матвіївській територіальній громаді в бюджеті на 2024 рік передбачається фінансове забезпечення відділу освіти Матвіївської громади для наступних програм і заходів:

- виконання експертизи кошторисної частини проєкту “Капітальний ремонт даху будівлі початкової школи ОЗО Матвіївський ЗНВК “Всесвіт” Матвіївської сільської ради;
- виконання експертизи кошторисної частини проєкту “Реконструкція будівлі початкової школи ОЗО Матвіївський ЗНВК “Всесвіт” з влаштуванням укриття.

В напрямку охорони здоров'я бюджет передбачає фінансування наступних програм:

- програма фінансової підтримки пунктів первинної медицини, що розташовані на території Матвіївської сільської територіальної громади;
- програма фінансової підтримки комунального некомерційного підприємства “Вільнянська багато профільна лікарня “Вільнянської міської ради на 2024 рік”.

Бюджетне фінансування також отримує:

- програма “Розвитку культури, туризму, спорту, збереження та охорони культурної спадщини”;
- програма “Підтримка внутрішньо переміщених та/або евакуйованих осіб у зв’язку із введенням воєнного стану”
- програма “Турбота”;
- програма “Соціального захисту окремих категорій населення Матвіївської сільської ради на 2023-2025 рік”;
- програма “Благоустрій населених пунктів Матвіївської сільської ради на 2021-2024 рік”
- створення і використання матеріального резерву для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характер та їх негативних наслідків на території Матвіївської сільської ради на 2023-2025 рік”;
- програма “Розвиток освіти на території Матвіївської сільської ради на 2021-2025 рік”.

Для розвитку освіти Матвіївській сільській раді підготовлено проект реконструкції будівлі початкової школи ОЗО “Матвіївського ЗНВК “Всесвіт” з влаштуванням укриття. Укриття передбачає наявність класів і приміщень забезпечення життєдіяльності, санвузлів. Кількість розрахункових місць для укриття наведено в табл. 3.1.

Укриття ПРУ напівзаглиблене, розраховане на 293 місця. Має два розосереджені входи-виходи. У складі приміщень є: - основне приміщення укриття; - приміщення для складання брудного одягу; - кімната прийому їжі з

коморою продуктів; - окремі санітарні вузли для хлопчиків, дівчат та МГН. - технічні приміщення (вентиляційна, фільтраційна, електрощитова, насосна В1 з резервуарами води) ПРУ забезпечене системами вентиляції, опалення, водопостачання та каналізації.

Таблиця 3.1

Розрахунок кількості місць для укриття

№	Тип закладу освіти	Мінімальна площа, м.кв. на людину	Кількість осіб	Площа м.кв.
1	Учні початкової школи (1-2 класів)	2,0	96	192,0
2	Учні початкової школи (3-4 класів)	1,6	96	153,6
3	Учні старшої школи (5-12 класів)	1,3	74	96,2
4	Працівники початкової школи	1,0	20	20,0
5	Працівники старшої школи	1,0	7	7,0
	ЗАГАЛЬНА		293	468,8

Фінансування в межах бюджету не достатньо для виконання завдань державної політики формування і розвитку людського капіталу територіальної громади. Для реалізації заходів і механізмів необхідним є участь в підготовки заявок на отримання грантів від інвестиційних фондів. Для цього в управлінні Матвіївської сільської територіальної громади має бути створений підрозділ, який буде співпрацювати з відповідним підрозділом перспективного розвитку, здійснювати пошук грантодавців за напрямками і формувати заявки на отримання грантів

Висновки до розділу 3

В підрозділі розглянути шляхи можливостей територіальної громади для формування і розвитку людського капіталу в повоєнному відновленні. Проведено оцінки впливу війни на зміни стану людського капіталу

територіальної громади та механізми реалізації можливостей територіальних громад для відновлення людського капіталу у повоєнний період.

Проведено структурування наслідків впливу війни на людський капітал, що дозволило визначити основні характерні групи міграцій населення. Побудовано схему впливу на різні групи населення та інфраструктуру. Визначено можливі наслідки впливів та шляхи протидії.

Окремо розглянуті питання можливих змін людського капіталу у повоєнний стан та нові завдання його відновлення.

При розгляді механізмів реалізації можливостей територіальних громад доведено необхідність формування державної політики формування і розвитку людського капіталу територіальних громад. Побудовано типову схему державної політики територіальних громад з визначенням завдань і очікуваних результатів.

Для виконання завдань розглянуті механізми і можливості їх реалізації.

Також розглянуто і проаналізовано прийнятий бюджет Матвіївської сільської ради на 2024 рік з визначенням програм за окремими напрямками формування і розвитку людського капіталу, які фінансуються з місцевого бюджету.

Розглянуто проект повної реконструкції освітнього закладу “Всесвіт” з побудовою захищених від обстрілів класів для розміщення навчання близько 300 учнів разом з викладачами.

За результатами дослідження визначено невідповідність фінансових потреб і можливостей бюджету територіальної громади. Запропоновано створення додаткового підрозділу щодо пошуку грантової підтримки розвитку людського капіталу територіальної громади та оформлення заявок щодо участі в грантах.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведеного дослідження відповідно до визначеної мети виконані всі завдання.

Проведено дослідження формування та дефініцій визначення поняття людський капітал територіальної громади на основі історичного аналізу джерел та визначень науковців на основі формування теорії людського розвитку.

Проаналізовано процес децентралізації і створення територіальних громад як нової форми регіонального управління розвитком. Це надало можливості визначення поняття управління розвитком людського капіталу територіальної громади.

Проведено формалізацію джерел інвестування в розвиток людського капіталу територіальної громади та можливості їх впливу.

Проведено аналіз соціально-економічного розвитку Матвіївської сільської територіальної громади з визначенням її організаційного устрою і можливостей.

Проведено оцінювання стану формування та розвитку людського капіталу територіальної громади, що дозволило виявити напрями покращення за рахунок фінансування відповідних програм розвитку.

Розглянуто особливості формування та розвитку людського капіталу територіальної громади.

Проаналізовано вплив війни на зміни стану людського капіталу територіальної громади та його можливий повоєнний стан.

Побудовано модель державної політики з визначенням завдань та механізмів реалізації можливостей територіальних громад для управління формуванням, розвитком і відновленням людського капіталу у повоєнний період.

За результатами дослідження було визначено нову форму людського капіталу – людський капітал територіальної громади. Виникнення такої форми стало закономірним результатом проведення реформи децентралізації і створення нових суб'єктів національної економіки – територіальних громад, де владні повноваження набуває орган місцевого самоврядування. В умовах децентралізації місцеве самоврядування отримує нові можливості формування власного бюджету і його використання для управління громадою що впливає на регіональний розвиток. Територіальна громада також отримала можливість створення неприбуткових комунальних установ на основі державних закладів різних напрямів забезпечення формування і розвитку людського капіталу.

Отже, територіальна громада безпосередньо впливає на інвестування в розвиток людини і накопичення людського капіталу.

Дослідження проведено на прикладі Матвіївської сільської громади Запорізького району Запорізької області. Ця громада може розглядатися як типова. За результатами розгляду проведено дослідження демографічної динаміки чисельності населення громади.

Проведено оцінювання забезпечення можливості надання освіти населенню, включаючи дошкільну, шкільну та позашкільну. А також можливості продовження навчання в закладах освіти наступних рівнів.

Визначено, що система охорони здоров'я населення Матвіївської громади є складовою Вільнянських медичних закладів, які отримують фінансування у тому числі з Матвіївської громади. Можливості громади не дозволяють утримувати власну комунальну установу охорони здоров'я.

Культурне дозвілля населення забезпечується центром культури, який фінансується з місцевого бюджету. Центр дозволяє формувати добровільні творчі колективи з різних напрямів, що сприяє всебічному розвитку населення. Враховуючі, що існуючий заклад позашкільної освіти - це музична школа, то такий центр має взяти на себе також функції позашкільної освіти з інших творчих напрямів для забезпечення всебічного розвитку школярів.

Існуюча система соціального забезпечення знаходиться на повному фінансовому утримання місцевого бюджету. В бюджеті також передбачено підтримку внутрішньо-переміщених осіб.

В громаді створено відділення центру надання адміністративних послуг для забезпечення потреб місцевого населення.

До новизни проведеного дослідження можна віднести систематизовану класифікацію міграційних груп населення з визначенням основних характеристик, що дозволяє враховувати особливості процесів формування та розвитку людського капіталу.

Заслуговує уваги проведена структуризація і систематизація впливів війни на людський капітал, що дозволяє підготувати програму формування і розвитку людського капіталу, як складову програми відновлення.

Також обґрунтовано необхідність формування державної регіональної політики формування і розвитку людського капіталу територіальної громади в умовах війни і повоєнного стану.

Побудовано схему такої державної політики з визначенням завдань і очікуваних результатів. Для вирішення завдань запропоновано механізми. Основні аспекти визначеної державної політики побудовані на основі дослідження всіх аспектів формування і розвитку людського капіталу територіальної громади.

Запропонована державна політика може визначати стратегію формування і розвитку людського капіталу будь-якої громади. На основі стратегії і оцінювання існуючого стану можуть бути розроблені індивідуальні програми формування і розвитку людського капіталу окремих територіальних громад

За підсумками дослідження визначено важливість інвестицій в розвиток людського капіталу і джерела таких інвестицій. Разом із тим визначено що для прискорення реалізації програм необхідним є пошук грантової підтримки від інших центрів фінансування.

Для реалізації цього доцільним є створення в системі управління громади підрозділу або призначення відповідальної особи для пошуку грантових програм, взаємодію з грантодавцям і підготовку заявок для участі в конкурсах на отримання грантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану. Експертно-аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. 16 с. URL: <http://surl.li/mpviv> (дата звернення: 20.03.2024).

2. Аніщенко О. В. Неформальна освіта дорослих в умовах російсько-української війни: стан, проблеми і перспективи розвитку. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. № 21 (1). С. 18–34. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.18-34](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.18-34). (дата звернення: 01.04.2024).

3. Антонюк В.П. Ризики і втрати людського капіталу внаслідок війни. *Економічний вісник Донбасу*, 2022. № (1(67)). С.110-116.

4. Бахрушин В.Є Відновлення системи вищої освіти України в повоєнний період: ефективність мережі та Євро інтеграційні аспекти / *Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євро інтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання)*, 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

5. Белінська Я., Шараєнко О. Особливості оцінки людського капіталу. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем : монографія. Т.: ФОП Паляниця В.А., 2021. С. 168–174. URL: <http://surl.li/осуwk> (дата звернення: 20.04.2024).

6. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці. К.: Знання, 2000. 313 с.

7. Близнюк В. В. Людський капітал як фактор економічного розвитку (еволюція методологічних підходів та сучасність). *Економіка і прогнозування*. 2005. №2. С. 64–78.

8. Брюховецкий Я. С. Интеллектуальный капитал как важный фактор повышения конкурентоспособности предприятия. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2014. С. 219-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sim_2014_2014_18 (дата звернення: 20.04.2024).

9. Васильців, Т.Г., Тульська, О.П., Лупак, Р.Л., Бідак, В.Я. Збереження людського капіталу в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*, 2022. № (67). С.43-48.

10. Вересюк С. М. Людський капітал України: проблеми і перспективи. URL: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52989.doc.htm (дата звернення: 06.05.2024).

11. Високий М. С., Нагорняк Т. Л. Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю в Україні. *Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю в Україні : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 листопада 2021 р.). м. Вінниця. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. С. 160–162.

12. Гайдучий А. П. Масштаби трудової міграції українців за кордон // *Економіка та держава*. 2007. № 8. С. 82–86.

13. Галич, О. А. Демидкін О. С. Особливості ресурсного забезпечення механізму взаємодії місцевої влади з громадськістю. *Публічне управління та митне адміністрування*, № 4 (35). 2022. С.28-33.

14. Геєць В.М. Трансформационное переобразование в Украине: переосмысливая тенденции и думая о будущем. *Общество и экономика*. 2006. № 3. С. 23–53.

15. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 308с.

16. Давидюк Т. В. Еволюція поняття “людський капітал”: між нар. зб. наук. пр. 2016. №3(12). С. 175–182. URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/68127/64003> (дата звернення: 18.04.2024).

17. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа. Офіційний сайт. URL: <https://sfii.gov.ua/> (дата звернення: 21.04.2024).

18. Державна політика: аналіз та механізми впровадження: конспект лекцій / Укладачі: В. П. Садковий, С. М. Домбровська, І. М. Лопатченко, А. В. Антонов Х. : НУЦЗУ, 2019. 65 с.

19. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с.

20. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2024).

21. Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України № 1029 від 20.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

22. Загорський В.С. Державне управління в системі формування і реалізації регіональної політики в сучасних умовах. *Регіональна економіка* 2016. №3. С. 19-25

23. Запорізька районна державна адміністрація Запорізької області. Офіційний сайт. URL: https://zrda.gov.ua/matviivska_silska_teritorialna_gromada/

24. Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки. URL: <https://kno.rada.gov.ua/print/75312.html> (дата звернення: 17.04.2024).

25. Згуровський М. З. Шлях до суспільства, заснованого на знаннях. *Дзеркало тижня*. 2006. 21-27 січня. №2 (581)

26. Згуровський М. З. Дослідницькі університети: шанс для Європи. *Дзеркало тижня*. 2006. 14 жовтня. с. 14

27. Золотых И. Б. Экономика знаний: методологические подходы её измерения. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 162–167.

28. Економіка миротворення в системі економічної безпеки держави: подолання наслідків гібридної окупації: кол. Моногр. / за наук. Ред. О.І. Іляш. 2022. 244с.

29. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрями забезпечення стійкості: науково-аналітичне видання / наук.ред. Сторонянська І.З. Львів, ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишного НАН України”. 2022. 70с.

30. Індекс людського розвитку : Україна посіла 88 позицію серед 189 країн. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukrainerank--.html> (дата звернення: 17.04.2024).

31. Карпенко А. В. Розвиток інтелектуальних активів людського потенціалу: теорія та практика: монографія. – Запоріжжя: ФОП В. В. Мокшанов, 2018. – 510 с.

32. Карп'як М.О., Горбова Х.В. Збереження людського потенціалу як основного стратегічного ресурсу розвитку регіонів України в умовах російської агресії. *Регіональна економіка*. 2022, №2. С.57-62.

33. Кириленко В. І., Чалюк Ю. О. Оцінка готовності країн до дистанційного навчання. *Приазовський економічний вісник*. 2022. Вип. 1 (30). С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2022-1-4>. (дата звернення: 17.04.2024).

34. Ковальчук В. Інвестування в людський капітал як фактор інноваційного розвитку економіки України / Віктор Ковальчук, Альона Шахно // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2016. – Вип. 2 (15). – С. 33-40.

35. Концепція адміністративно-територіального устрою України URL: <http://www.minregionbud.gov.ua/uk/publish/article/43635> (дата звернення 27.03.2024).

36. Корольков В.В. Загроза демографічної катастрофи в Україні / Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід: колективна монографія / за науковою редакцією д.е.н., професора Хлобистова Є.В/ Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 642с.(с.164-171)

37. Корольков В.В. Імітаційна модель структурних зрушень трудових ресурсів / Сучасні концепції прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем: Монографія / За ред. О.І.Черняка, П.В.Захарченка. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2013. 556 с. (с.297-308)

38. Корольков В.В., Павлюченко В.В. Державна регіональна політика формування та збереження людського капіталу в умовах військового стану. *«Інновації для відродження: національний, регіональний, міжнародний контекст»». Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 12-13 жовтня 2023 р.* Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 74-76

39. Корольков В.В., Дейкун А.А. Формування та розвиток людського капіталу територіальної громади. . *«Відродження України та її регіонів в контексті глобальних трендів: управління, адміністрування та забезпечення». Тези доповідей II міжнародної науковопрактичної конференції, Запоріжжя, 23–24 травня 2024 р.* Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2024. С.238-241 URL: https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2023/conf/1.1/Collection_of_abstracts.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

40. Корольков В.В. Прогнозування економічного розвитку регіону з використанням фактору технічного прогресу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.* №3 (72). 2013р. с.50-57

41. Корольков, В.В. Продуктивність праці як інтегрований фактор розвитку економічних систем, заснованих на знаннях. *Прогнозування соціально економічних процесів: сучасні підходи та перспективи. Монографія* / Під ред. О.І.Черняка, П.В.Захарченко. – Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2011. – 436с. (с.198-210).

42. Корольков В.В. Технологічна домінанта забезпечення розвитку економіки, заснованої на знаннях: еволюція моделі виробничої функції. *Економіка і прогнозування, науковий журнал – Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України*. 2011. №1 (с.131-143).

43. Корольков В. В., Соріна О. О., Тельчаров Е. А. Управління знаннями при реалізації стратегії інноваційного оновлення підприємства. *Ефективна економіка*. 2021. № 11. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9529> (дата звернення: 08.04.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.11.71

44. Корольков В. В., Ткачук О. Ю., Татоян В. В. Організація системи управління публічними закупівлями в об'єднаних територіальних громадах. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 11. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2380> (дата звернення: 28.05.2024). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.11.37

45. Корольков В.В. Трудові ресурси як активна складова в моделях сталого розвитку. *Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі колективна монографія* [Аверкіна М.Ф., Андрєєва Н.М., Балджи М.Д., Векліч О.О., Корольков В.В. та ін..] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. 540 с.(с.404-412)

46. Кондратюк Т.В. Державна політика як складова частина системи механізмів державного управління. *Інвестиції: практика та досвід* №12/2011. *Механізми державного управління*. С. 67-70.

47. Куценко В. І., Євтушенко Г. І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення. *Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий науковий збірник*. 1999. №10. С. 136–145 (137)

48. Ларіна Я. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: [монографія] / Я. Ларіна, О. Брацлавська. К.: ВЦ «Академія», 2012. 248 с.

49. Лібанова Е.М. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : кол. монографія / За ред. Е. М. Лібанової. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 316 с.

50. Литвин К.В. Державна політика формування людського капіталу в інноваційному розвитку національної економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя, 2021. 268 с.

51. Литвин К. В. Економічна наукомісткість як оцінка знаннєвого потенціалу продуктивності людського капіталу на підприємстві. *Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка "Економіка і регіон"* 2018. № 3 (70). С. 57-64

52. Литвин К. В. Інтелектуальний капітал, як новий вид активів економіки, що заснована на знаннях. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 2018. №1 (253). С. 108–130

53. Лондар Л. П. Щодо забезпечення дистанційного навчання в Україні в умовах війни / Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євро інтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

54. Матвіївська сільська рада Запорізького району, Запорізької області. Офіційний сайт. URL: <https://www.matviivska-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 28.05.2024).

55. Марущак Н.П. Людський капітал як фактор розвитку економіки України. URL: <http://surl.li/ttvxp> (дата звернення: 07.05.2024)

56. Кривцова М. С. Оцінка людського потенціалу регіону: теоретичний аспект. *Вісник соціально-економічних досліджень*, No 2 (66), 2018, С. 162 - 173. URL: https://journals.uran.ua/vsed_oneu/article/view/168559/168641 (дата звернення: 07.05.2024)

57. Мельничук. Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.

58. Міністерство розвитку громад та територій України. Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2019 рік. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/rozrahunok-indeksu-regionalnogo-lyudskogo-rozvytku-za-2019-rik.pdf>. (дата звернення 17.04.2024).

59. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. — Київ : НІСД, 2023. — 54 с. — <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> (дата звернення 17.04.2024).

60. Набатова Ю. О., Ус Т. В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_5_68. (дата звернення: 07.04.2024).

61. Населення України 2021. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2022. 187с.

62. Наталенко Н.В. Фінанси та бюджет об'єднаної громади (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 72 с

63. Національна доктрина розвитку освіти. Затв. Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. №347/2002//Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 13.05.2024).

64. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова КМУ від 03 березня 2021 р. №179. URL: <http://surl.li/nihxo> (дата звернення: 01.04.2024).

65. Національний фонд досліджень України. Офіційний сайт. URL: <https://nrfu.org.ua/contests/funding-directions/research-and-development/> (дата звернення: 17.05.2024).

66. Новикова О., Залознова Ю., Азьмук Н. Відновлення людського капіталу України у післявоєнний період з використанням переваг цифровізації. *Журнал Європейської економіки. Видання західноукраїнського національного університету*. Том 21. №4(83), Жовтень-грудень 2022. С. 407-427

67. Носик, О. М. Науково-дослідна програма людського капіталу: становлення та структура Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» № 2 (17) 2014 С.100-108

68. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Інститут освітньої аналітики. Київ, 2023. 64 с. URL: <http://surl.li/cxswm> (дата звернення: 17.05.2024).

69. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2022. URL: https://iea.gov.ua/wpcontent/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 17.05.2024).

70. Офіційний сайт Національного Банку України. Електронний ресурс, режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/markets/exchangerate-chart?cn%5B%5D=USD&startDate=01.01.2007&endDate=01.12.2019>, (дата звернення 24.04.2024)

71. Павленко І., Нагірний В., Потапенко В., Малярєвський Є. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики (експертне опитування). *Центр внутрішньополітичних досліджень, НІСД*. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.06> (дата звернення: 01.04.2024).

72. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Центр Разумкова. 2018. 367с.

73. Показники адресного розміщення державного замовлення за спеціальностями (спеціалізаціями) і закладами освіти / Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/konkursuniversities/>.(дата звернення: 17.05.2024).

74. Показники національно-громадянської української ідентичності. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=9> (дата звернення: 17.05.2024).

75. Програма розвитку організації об'єднаних націй. Індекс розвитку людського потенціалу. URL: Latest Human Development Index Ranking | Human Development Reports (undp.org) (дата звернення 19.05.2024).

76. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16.04.2020р. № 562-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text> (дата звернення: 18.04.2024)

77. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова КМУ від 5 серпня 2020 року №695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

78. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

79. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки Кабінет міністрів

України. Постанова від 4 червня 2015 р. № 575-р, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80#n8> (Дата звернення: 17.05.2024)

80. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розпорядження кабінет міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12> (Дата звернення: 17.05.2024)

81. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 / Президент України Володимир Зеленський : офіц. інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (Дата звернення: 17.05.2024)

82. Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. Проект Закону України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2021/05/26/Proyekt.Zakonu.Pro.osn.zasady.form.prior.napr.naukovo-yi.diyal.26.05.docx> (дата звернення: 5.05.2024).

83. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року Указ Президента України 30 вересня 2019 року № 722/2019 / *Урядовий кур'єр* від 02.10.2019 № 188

84. Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2018. 72с.

85. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text> (дата звернення 25.04.2024).

86. Світовий банк. Індекс людського капіталу. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital#Index> (дата звернення 14.05.2024).

87. Своробович Л.М. Роль людського капіталу в розвитку територіальних соціально-економічних систем. *Вісник соціально-економічних досліджень*. №3(67), 2018. С. 184-198.

88. Сидорова Е. О. Нормативно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики в гуманітарній сфері. *Юридична наука* № 12(114)/2020. С.95-102

89. Сокольська, Т., Джегур, Г., Поліщук, С., & Лобачова, С. (2021). Значення людського капіталу у формуванні спроможних об'єднаних територіальних громад України. *Аспекти публічного управління*, 9(5), 36-46. URL: <https://doi.org/10.15421/152146> (дата звернення: 01.04.2024).

90. Станкус Т., Матвєєва В. Бюджетний процес та закупівлі в органах місцевого самоврядування (оновлене видання). Х. : Фактор, 2016. 120 с

91. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року. Рішення обласної ради від 12.12.2019 №134. 148 с. URL: <http://surl.li/hhobd> (дата звернення: 01.05.2024).

92. Терещенко Д.А. Вплив міграційних процесів на розвиток людського капіталу. *Держава та регіони. Серія: Державне управління: збірник наукових праць*. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 4 (68). С. 207–214. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/34.pdf. (Дата звернення: 17.05.2024)

93. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. К.: Основи, 2002. 750с.

94. Чухно А.І. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. *Економіка України*. - 2002. - № 11. - С. 22-30.

95. Чухно І. А. Людський капітал як фактор територіального розвитку. *Сучасні наукові підходи до ефективного використання потенціалу економіки країни : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16–17 лютого 2018 р.)*. Дніпро : НО «Перспектива», 2018. С. 53–56.

96. Швейцарсько-український проект DESPRO. Спільнота практик сталий розвиток. URL: <https://despro.org.ua/distance-learning/spilnoty-praktyk/> (дата звернення 07.05.2024).

97. Шевченко О. В. Бюджетно-фінансова децентралізація у контексті підвищення ефективності управління регіонами. URL : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/9.htm> (дата звернення 07.05.2024)

98. Шиманська К.В. Міжнародна трудова міграція в контексті соціально-економічного розвитку України: тенденції, негативні наслідки та шляхи їх подолання. *Вісник ЖДТУ*. 2017. № 1(71). С. 165–170

99. Babenko, V. O., Petuhova, V. O., and Perepelitsia, A. S. Forming of informatization strategic prospects for Ukraine in conditions of world economy globalization, *Scientific Bulletin of Polissia*, vol. 1, no. 2 (10), 2017, pp. 24-34. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-2\(10\)-24-34](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-2(10)-24-34) (Дата звернення: 16.05.2024)

100. Balázs Égert, Christine de La Maisonneuve The impact of the war on human capital and productivity in Ukraine, *VoxEU/CERP Debate/* 26 oct 2023 URL: <http://surl.li/onanu> (Дата звернення: 17.05.2024)

101. Becker, G. (1964) *Human capital : theoretical and empirical analysis*. Columbia University Press, New York.

102. Becker Gary S. *Crime and Punishment: An Economic Approach* URL: <http://www.nber.org/chapters/c3625.pdf> (Дата звернення: 17.05.2024)

103. Bowen H.R. *Investment in Learning*. – San Francisco, 1978. – P. 362

104. Fisher I. *The Natura of Capital and Income*. London, 1927. P.5, 51 – 52, 68 – 69 (51)

105. Greshta V. et al. Universities in times of war: Challenges and solutions for ensuring the educational process. *Problems and Perspectives in Management*. – 2023. – Т. 21. – С. 80-86.

106. Howard J. Shatz, Gabrielle Tarini, Charles P. Ries, James Dobbins
Reconstructing Ukraine: Creating a Freer, More Prosperous, and Secure Future
Published by the RAND Corporation, Santa Monica, Calif.

107. Human Development Reports. *United Nations Development Programme*.
URL: <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/UKR>

108. Human Development Indicators and Indices : 2018 statistical update
team. URL:
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf
(дата звернення: 14.05.2024).

109. Global innovation index 2020 Who Will Finance Innovation? World
intellectual property organization URL:
https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2020/ (дата звернення:
14.05.2024).

110. Guide for building the ICT entrepreneurial ecosystems

111. Korolkov V., Lytvyn K. Modeling Ukraine Economic growth based with
knowledge Factors *Economic Annals of Kujawy and Pomorze University in*
Bydgoszcz, 2020/ №13 pp.87-97
URL: <http://kpsw.edu.pl/pobierz/wydawnictwo/re13/korolkov.pdf> (Дата
звернення: 17.05.2024)

112. The Human Capital Project. *World Bank Group*. URL:
<http://www.worldbank.org/en/publication/humancapital> (Дата звернення:
17.05.2024)

113. Schultz T.W. Investment in Human Capital // *American Economic*
Review. 1961. Vol. 51. № 1. P. 1–17

114. Schultz T. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. In:
Human Resources. Fiftieth Anniversary Colloquium .VI. N. Y /1975

115. Thurow L. Investment in Hyman Capital. – Belmont, 1970. P. 15

116. World Bank Open Data URL: <https://data.worldbank.org/> (Дата
звернення: 16.05.2024)